

अध्याय एक

शोध परिचय

अध्ययनको पृष्ठभूमि

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपा.शि. अन्तर्गत ५९८ को पाठ्यांशको आधारमा ऐच्छिक रूपमा गर्नुपर्ने अनुसन्धानको क्रममा कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गाबाट स्नातकोत्तर उपाधि निमित्त कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्न यो शोध कार्य प्रस्तुत गरिएको छ। नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति आ-आफ्नै भाषा छन्। कतिपय भाषाका आफ्नै लिपि, व्याकरण र साहित्य स्रोत रहेको पाइन्छ। नेपालभित्र भारोपेली, भोट-बर्मेली, आग्नेय र द्रविड गरी चारवटा परिवारका भाषा बोलिन्छ। नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरूमध्ये लिम्बू जातिको भाषा चाहिँ भोट-बर्मेली परिवारको पूर्वीय शाखा अन्तर्गत बारिड उपशाखाको हिमाली वर्गको पूर्वी किराँती भाषा हो।

लिम्बू नेपालको एक प्रमुख मङ्गोल मूलको जनजाति हो र त्यसै जातिले बोल्ने भाषालाई लिम्बूभाषा भन्दछन्। नेपालको कोशी र मेची अनि भारतको दार्जिलिङ र सिक्किम अर्थात् अरूण र टिस्टा नदीको पहाडी भाग नै लिम्बूहरूको मूल थलो मानिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा लिम्बूहरूको कुल जनसङ्ख्या १.२९% (३,४३,६०३) (भूसाल, २०७० : ४३८)।

भाषा विचार विनिमय र सामाजिक सम्पर्कको माध्यम भएकाले सम्बन्धित भाषाका प्रयोक्ताले आफूलाई सक्षम, सबल र दक्ष बनाउनु पर्दछ। भाषा भाषिक सिपहरूको माध्यमबाट आफ्ना विचार र भावना प्रदान र आदान गर्ने माध्यम हो। भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा विद्यार्थीहरूले विविध किसिमका नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा त्रुटि गर्दछन्। यसै आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यमा कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरअनुसार क्रियाको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर मिलाउन नसकेको जस्ता त्रुटिहरूको कारण, समस्या, निराकरण, निष्कर्ष र सुझाव उल्लेख गरिएको छ। त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी धेरै अध्ययन अनुसन्धान भए पनि लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गति गर्ने विभिन्न गल्तीहरू गर्नु नै नेपाली भाषामा उनीहरूले गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटि हो। यस अध्ययनमा

पदसङ्गतिगत त्रुटि सम्बन्धी अध्ययन नभएको परिपेक्षमा यो शोध कार्य आफैँमा महत्त्वपूर्ण भएको छ ।

समस्या कथन

पहिलो भाषा सिकाइ जस्तो दोस्रोको सिकाइ वैयक्तिक तथा वातावरणीय कारणले गर्दा त्यति सहज हुन सक्तैन । दोस्रो भाषा सिकदा सिकारुले एउटा भाषाको अनुभव बटुली सकेको हुन्छ । पहिलो भाषाको वर्णव्यवस्था, वाक्यगठन लगायत विभिन्न व्याकरणीय कोटिहरूको संयोजन र प्रयोगमा भिन्नता रहेको हुन्छ । लिम्बूभाषा नेपाली भाषा परिवारको भाषा भए तापनि यसको पनि आफ्नै किसिमको वर्णव्यवस्था, वाक्यगठन रहेको हुनाले लिम्बूभाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिकदा व्याकरणिक कोटिको क्षेत्रमा हुने सङ्गतिगत त्रुटिहरूलाई मुख्य समस्याको रूपमा पनि लिइएको छ । यसैले यस अध्ययनका प्रमुख समस्याहरू निम्नानुसार छन् :

- क) लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको सिकाइमा पदसङ्गति सम्बन्धी के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?
- ख) लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली सिकाइमा गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिको विश्लेषण कसरी गर्न सकिन्छ ?

अध्ययनको उद्देश्य

उपर्युक्त समस्या समाधानका लागि निम्नलिखित उद्देश्य निर्धारण गरिएका छन् :

- क) कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटि पहिल्याउनु,
- ख) लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु,

अध्ययनको औचित्य/महत्त्व

शोधपत्रमा शोधार्थीले आफूले गर्न लागेको शोधको औचित्यमाथि प्रकाश पार्नुलाई नै शोधको औचित्य भनिन्छ । खासगरी यस शीर्षक अन्तर्गत सम्बन्धित शोधकार्यका प्राज्ञिक तथा अनुसन्धानात्मक आवश्यकता र उपयोगितामाथि प्रकाश पार्नुपर्छ र आफ्नो शोधकार्य सम्पन्न भइसकेपछि त्यसबाट क-कसलाई कुन-कुन पक्षमा के-कसले लाभ, उपलब्धि वा

सहयोग पुग्न सक्छ सो बारेमा तर्कपूर्ण उल्लेख गरिनु पर्दछ । जुनसुकै भाषामा पदसङ्गतिगत भूमिकाको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । यदि वाक्यमा प्रयुक्त हुने पदहरूको उपयुक्त रूप र क्रममा क्रमभङ्ग भए अर्थको अनर्थ पनि लाग्न सक्दछ साथै हास्यास्पद अभिव्यक्ति बन्न पुग्दछ । यसले भाषाको बोध र अभिव्यक्ति क्षमतामा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्छ । भाषाका आधारभूत सीप, सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइहरूमा समेत पदसङ्गतिगत त्रुटिले दुरगामी असर पार्ने भएकाले भाषा सिकाइ तथा शिक्षणमा पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ । भाषा सिकने क्रममा पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूका विभिन्न कारणहरू हुन सक्छन् । विशेष गरेर मातृभाषाको अनुभवको प्रभावलाई प्रमुख रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटिले अभिव्यक्तिलाई दुर्बल, अप्रभावकारी, अशोभनीय, हास्यास्पद तथा भद्दा पार्ने मात्र नभई अर्थमा समेत नकारात्मक असर पार्दछ । यस्ता त्रुटिहरूले भाषाको सम्प्रेषण तथा बोधमा समेत नकारात्मक असर पार्दछ । तर विद्यार्थीले पदसङ्गतिगत त्रुटिहरू अधिक मात्रामा गर्ने गरेको पाइन्छ । यसरी यस्ता त्रुटिहरूको पहिचानपछि तिनको निराकरणार्थ नेपाली भाषा शिक्षणमा के कसरी र कस्ता उपायद्वारा सुधार गर्न सकिन्छ ? त्यसतर्फ अनुसन्धान केन्द्रित गर्न नितान्त आवश्यक भएकाले पनि यो अध्ययनको औचित्य पुष्टि हुन्छ ।

कुनै पनि विषयको खोज तथा अनुसन्धान गर्नु आफैँमा एक महत्त्वपूर्ण कार्य हो । पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको विषयमा गरिने अनुसन्धान भाषाका स्तरीयता तर्फ अभिप्रेरित हुन्छ । यस कार्यले विभिन्न भाषी विद्यार्थीहरूलाई दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा केही न केही सहयोग अवश्य पुग्ने छ । विशेष गरी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा धेरै किसिमका त्रुटिहरू गर्ने हुँदा त्यसको निराकरणका लागि यस क्षेत्रमा गरिने भावी अनुसन्धान तथा अध्ययनलाई यस अध्ययनले आधार प्रदान गर्नेछ । सम्बन्धित भाषाका भाषीहरू बहुसङ्ख्यक रहेको यस क्षेत्रमा स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षणमा समेत सहयोग पुऱ्याउने छ ।

पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका, शिक्षण सामग्री आदिको निर्माणमा पनि यस अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने र भावी अध्ययन तथा अनुसन्धानमा समेत आधार सामग्री हुन सक्ने साथै विमातृभाषी नेपालीहरूका सम्बन्धित समुदायमा भाषा शिक्षण गर्नका लागि समेत यसको महत्त्व तथा औचित्य रहेको छ ।

अध्ययनको सीमाङ्कन

लिइएको विषयवस्तुको सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको अध्ययन बृहत् र व्यापक हुने भएकाले केही नमुना सङ्ख्यालाई लिएर अध्ययन गरिएको छ ।

- क) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीसँग मात्र सीमित रहेको छ ।
- ख) यो अध्ययन भ्वापा जिल्ला अन्तर्गत शिवसताक्षी नगरपालिका अन्तर्गत पर्ने श्री राष्ट्रिय रमणीय आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री बालनिकुञ्ज मा.वि., ध्रुवतारा आवासीय मा.वि., सेवेनसीज इङ्लिस मा.वि., मेची इङ्लिस बोर्डिङ स्कूल, भद्रपुर नगरपालिका अन्तर्गत पर्ने श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय र कचनकवल गाउँपालिका अन्तर्गत पर्ने श्री जानकी मा.वि.लाई अनुसन्धान क्षेत्र कायम गरी सो अन्तर्गत छात्रा-छात्र गरी जम्मा ६० जनाको तथ्याङ्कमा सीमित रहेको छ ।
- ग) समस्या कर्ता-क्रियाबीचको सङ्गति लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, नाम-सर्वनाम बीचको पदसङ्गति, विशेषण-विशेष्यबीचको पदसङ्गति, भेद्य-भेदकबीचको पदसङ्गतिको त्रुटिमा मात्र सीमित रहेको छ ।

अध्ययनको रूपरेखा

यस अध्ययनको रूपरेखा निम्नलिखित रहेको छ :

- अध्याय एक : शोध परिचय
- अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय
- अध्याय तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया
- अध्याय चार : भ्वापा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली सिकाइमा गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिको विश्लेषण
- अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक आधार

पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि समस्या र विषयका बारेमा अनुसन्धान कार्यमा पूर्वकार्यको समीक्षा गरिनु अनिवार्य हुन्छ। यसै क्रममा आजसम्मको प्रस्तावित अनुसन्धानसँग सम्बन्धित अध्ययनलाई सरसर्ती अवलोकन गर्दा त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी प्रशस्तै अध्ययनहरू भएको पाइन्छ। लिम्बू बाहेक अन्य भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने पदसङ्गति त्रुटिहरूको छिटपुट अध्ययन भए पनि लिम्बूभाषी कक्षा सातका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको विशिष्टीकृत अध्ययन भएको पाइँदैन तापनि अन्य क्षेत्रमा गरिएको त्रुटि विश्लेषणका अध्ययनलाई पूर्वकार्यको समीक्षाका रूपमा कालक्रमअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

मिश्र (२०५६) द्वारा कक्षा पाँच उत्तीर्ण थारू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण भएको पाइन्छ। क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित यस शोधमा दाङ उपत्यकाका चारवटा विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीलाई नमुनाका रूपमा लिइएको छ। विभिन्न किसिमका प्रश्नावली तयार पारी नमुना विद्यार्थीहरूलाई परीक्षण गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई व्याख्या विश्लेषण पद्धतिद्वारा निष्कर्षमा पुग्ने काम गरिएको छ। सात अध्यायमा समेटिएको उक्त शोधको निष्कर्षमा थारूभाषी विद्यार्थीहरूले भेदक-भेद्य सङ्गतिमा लिङ्गको मेल गराउन नसकेका र कर्ता-क्रियाबीचको पदसङ्गतिमा पनि प्रशस्तै त्रुटि भेटिएको निष्कर्षमा छ। नगर क्षेत्रका विद्यार्थीको तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीले बढी त्रुटि गरेका कुरा उल्लेख छ। यस अध्ययनमा नेपाली भाषा दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण, वर्णन तथा विश्लेषण गरी त्रुटि निराकरण सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

बानियाँ (२०६०) द्वारा तयार गरिएको कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको। यसको मूल उद्देश्य सम्बन्धित तहमा विद्यार्थीहरूको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान वर्गीकरण र समस्या समाधानका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ। उक्त अध्ययनका

लागि पाँचथर जिल्लाका १० वटा विद्यालयबाट ८/८ गरी जम्मा ८० जना विद्यार्थीहरूलाई समावेश गराइएको पाइयो । यसमा सम्भावित त्रुटि हुने खालका १५० वटा शब्द र वर्ण उच्चारणको सूची भाषालिपिको अध्ययनबाट शब्दहरू लिइएको थियो । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीबाट सामग्री सङ्कलन गरी त्रुटि विश्लेषण सिद्धान्त अनुसार तिनीहरूलाई वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक, क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन र पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गर्दै उक्त शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । पाँच अध्यायमा विभाजित उक्त शोधको निष्कर्षमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारणमा सबैभन्दा बढी अनुनासिक, स्वरवर्णको 'अ' मा 'अ' स्वरान्त व्यञ्जन वर्णन घोषत्व र प्राणत्वसँग सम्बन्धित उच्चारणमा, संयुक्त उच्चारणमा 'फ्र र 'ह' मा त्रुटि गरेको कुरा उल्लेख छ । 'अ, ट, य, र, उ, त्व, फ्र र ह वर्णको उच्चारणमा त्रुटि विश्लेषण गरिएको पाइन्छ । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूसँग सम्बन्धित यो अध्ययन उच्चारणगत सेरोफेरोभिन्नै सीमित रहेको पाइन्छ भने पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूलाई विश्लेषण गरिएको पाइँदैन ।

निरौला (२०६७) द्वारा कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधकार्य गरिएको छ । यसको मुख्य उद्देश्य भापा जिल्ला अन्तर्गतका लिम्बू मातृभाषीहरूको बाहुल्य रहेका गा.वि.स.का १० वटा विद्यालयबाट १० जनाका दरले जम्मा १०० जना विद्यार्थीलाई अनुसन्धानका लागि लिएर पदसङ्गति त्रुटि लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरसँग सम्बन्धित अध्ययन नगरी उपायस्वरूप सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यसका लागि प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरी त्रुटिहरूलाई तालिकाबद्ध गरिएको छ । यसमा त्रुटि विश्लेषणको सिद्धान्त अनुसार वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि अवलम्बन गरिएको छ । प्रस्तावित अध्ययनका लागि यो अनुसन्धान कार्य सैद्धान्तिक आधार विधि र विश्लेषणका सन्दर्भमा निकै सहयोगी हुनेछ ।

नेपाल (२०६९) द्वारा कक्षा छमा अध्ययनरत लेप्चा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण शीर्षकको शोधकार्य गरिएको छ । यसमा लेप्चा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गति सम्बन्धी गर्ने त्रुटिको विश्लेषण गरिएको छ । यसमा पदसङ्गतिको सामान्य परिचय दिई लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, विशेषण र विशेष्य, भेदक र भेद्य सङ्गतिको चर्चा गर्दै प्रतिनिधि विद्यार्थीबाट प्राप्त

सामग्रीलाई तालिकाबद्ध गरिएको छ। समग्रमा विद्यार्थीले यस्ता त्रुटि गर्नमा लेख्य चिन्ह प्रयोग पदयोग र पदवियोग, लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी नियमका बारेमा जानकारी नहुनु, त्रुटिले अर्थमा फरक पार्न सक्छ भन्ने नबुझ्नु, असावधानी लेखन, अभ्यासको कमी आदि कारणहरू जिम्मेवार रहेको ठहर गरिएको छ।

नेम्बाङ (२०७०) द्वारा लिम्बूभाषाको व्याकरण व्यवस्थाको अध्ययनमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ। उक्त कार्यमा लिम्बूभाषाको सामान्य परिचयका साथै सो भाषाका वर्ण, मात्रा, शब्दवर्ग, सर्वनाम आदिको अध्ययन गरेको पाइन्छ। त्यस्तै व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदिको अध्ययनका साथै लिम्बूभाषाका विशेषताहरूका बारेमा पनि प्रष्ट्याएको पाइन्छ।

पोख्रेल (२०७२) द्वारा कक्षा नौ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वर्ण विन्यासगत त्रुटि शीर्षक अध्ययनमा मुख्यतया वर्ण विन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरू पहिचान गर्नुका साथै समाधानका उपायस्वरूप सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको देखिन्छ। उक्त अध्ययन मूल रूपमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधि र गौण रूपमा पुस्तकालयीय विधिमा आधारित छ। प्रयोगात्मक विधि अन्तर्गत त्रुटि क्षेत्र पहिल्याउने क्रममा नमुना छनोटका रूपमा भापा जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय गरी १० वटा विद्यालयका १०/१० का दरले जम्मा १०० जना विद्यार्थीलाई लिई परीक्षणका लागि विभिन्न प्रश्नहरू श्रुतिलेखन, निर्देशित लेखन र स्वतन्त्र लेखन गराइ प्राप्त त्रुटिहरूलाई तालिकामा राखी वर्णन, विश्लेषण तथा व्याख्या गरिएको देखिन्छ। निष्कर्षका रूपमा वर्ण विन्यास अन्तर्गत पाइने त्रुटिहरू मध्ये विद्यार्थीले ह्रस्व-दीर्घ सम्बन्धी प्रशस्तै त्रुटि गरेको पाइयो। हलन्त, पदवियोग, शिरबिन्दु, चन्द्रबिन्दु र अनुनासिक वर्णमा त्रुटि गरेको देखिन्छ। यस अध्ययनमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरू भन्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरू शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुको प्रयोगमा कमजोर रहेको पाइयो।

राई (२०७३) द्वारा कक्षा छमा अध्ययनरत वान्तावा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटि शीर्षक शोधपत्रमा विमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण भएको पाइन्छ। क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित यस शोधमा भापा जिल्लाको शान्तिनगर गा.वि.स.अन्तर्गतका पाँचवटा सामुदायिक विद्यालयका ५० जना विद्यार्थीलाई नमुना रूपमा लिइएको छ। पदसङ्गति र

आदरार्थिसम्बन्धी विभिन्न किसिमका प्रश्नावली तयार पारी नमुना विद्यार्थीहरूलाई परीक्षण गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई व्याख्या विश्लेषण पद्धतिद्वारा निष्कर्षमा पुग्ने काम गरिएको छ । छ । अध्यायमा समेटिएको उक्त शोधको निष्कर्षमा राई वान्तवा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले सबभन्दा बढी आदरसङ्गति र पुरुषसङ्गतिमा पनि प्रशस्तै त्रुटि भेटिएको निष्कर्षमा छ । यस अध्ययनमा नेपाली भाषा दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूले गर्ने पहिचान, वर्गीकरण, वर्णन तथा विश्लेषण गरी त्रुटि निराकरणका सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

पूर्वकार्यको समीक्षा गर्दा हालसम्म प्रशस्तै त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानहरू भएका शोधपत्रहरू भेटिन्छन् । केही शोधपत्रहरू हाल अप्राप्य रहे तापनि पाठ्यपुस्तकको रूपमा भने केही ग्रन्थहरू प्राप्य छन् । खास गरेर अन्य मातृभाषीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा विभिन्न क्षेत्रमा हुने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण प्रशस्तै भएको भए पनि लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गहन रूपमा भएको पाइँदैन तसर्थ यो अध्ययन नितान्त आवश्यक रहेको छ ।

कुनै पनि कार्य गर्नुभन्दा पहिला त्यस सम्बन्धी के कस्ता र के कति काम भएका छन् अनि के गर्न बाँकी छ भन्ने कुरा बुझ्न आवश्यक हुन्छ । पहिला गरिएका कार्यका आधारमा अधि बढ्नका लागि बाटो स्पष्ट हुने भएकाले कुनै पनि अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको समीक्षाबाट प्रस्तावित शोधकार्यका लागि उपयुक्त पूर्व अध्ययनहरू मार्ग निर्देशनका रूपमा अत्यन्त उपयोगी रहेका छन् । उक्त पूर्व अध्ययनमा कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन भएको पाइयो । त्यसैगरी कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको लेखनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको प्रयोग तथा पदसङ्गतिगत अध्ययन भएको पाइयो । भ्रपा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषणको अध्ययन भएको पाइएन । अतः प्रस्तावित अनुसन्धान भ्रपा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण अध्ययनमा केन्द्रित रहने छ ।

यस पूर्वकार्यको अध्ययनले प्रस्तावित शोधकार्यका लागि सैद्धान्तिक अवधारणा तयार गर्न, उपयुक्त विधि तय गर्न र भ्रपा जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीको नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण क्षमताको अध्ययन गर्न पूर्वाधारका रूपमा सहयोग पुग्ने हुनाले यस अध्ययनमा उक्त पूर्वकार्यको समीक्षा उपयोगी बनेको छ ।

पूर्वकार्यको उपादेयता

उक्त पूर्वकार्यको अध्ययनले विगतको अनुसन्धानलाई दिशानिर्देश गर्ने भएकाले मैले यसबाट लिम्बूभाषी वक्ताको मात्रै होइन अन्य भाषामा समेत प्रशस्त अध्ययन र अनुसन्धान हुन बाँकी रहेको पाए पनि लिम्बूभाषाको पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन गर्न प्रशस्त सहयोग गरेको छ। पूर्वकार्यको समीक्षाबाट त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी प्रशस्तै अध्ययनहरू भए पनि लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण भएको पाइएन। लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन आवश्यक देखियो। यसले पूर्वकार्यको अध्ययन प्रस्तुत शोधकार्यको सम्बन्धित क्षेत्र, सैद्धान्तिक आधार र विधिका लागि सहयोगी भई निष्कर्ष निकाल्न सजिलो भएकाले उपयुक्त पूर्वकार्यको उपयोगिता रहेको छ।

पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय

त्रुटिको परिचय र परिभाषा

भाषा सामाजिक वस्तु हो। मानिसले भाषा समाजबाटै सिक्छ। भाषा पैतृक रूपमा नभई आर्जित रूपमा प्राप्त हुन्छ। कुनै पनि व्यक्ति एकै पटक भाषामा पारङ्गत हुन सक्तैन। भाषा सिक्ने क्रममा सिकारुले अनेकौं त्रुटिहरू गर्दै सच्याउँदै सिकिरहेको हुन्छ। मानिसका भाषा सिकाइ दुई रूपको हुन्छ। पहिलो भाषा मातृभाषाको रूपमा र दोस्रो भाषा अन्य भाषाका रूपमा सिक्छ। जस्तो रूपमा भाषा सिकेको भए पनि यो सिकाइ त्रुटि निरपेक्ष हुन सक्दैन। पहिलो भाषा मानिसले अनियन्त्रित र स्वतन्त्र वातावरणमा सिक्दछ भने दोस्रो भाषा नियन्त्रित वातावरणमा सिक्दछ। जसरी भाषा सिकेको भए तापनि सिकारुहरूले आफूले गरेको त्रुटिबाट आवश्यक सुधार गर्दै भाषा सिक्ने काम चलिरहेको हुन्छ।

विद्यार्थीहरूको भाषिक प्रयोगमा भएका त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्नु त्रुटि विश्लेषण हो। भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के कस्ता त्रुटिहरू के कति कारणले गर्छन् तिनको वर्णन विश्लेषण हुन्छ। त्रुटि विश्लेषणमा त्रुटिका प्रकार, प्रकृति र क्षेत्रफलको खोज गरिन्छ। त्रुटि विश्लेषणमा त्रुटिका प्रकार, प्रकृति क्षेत्रफलको खोजी गरिन्छ र निराकरणका उपायहरू अपनाइन्छ। भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटि स्वभाविक रूपले हुन्छ। विना त्रुटि भाषा सिकाइ हुँदैन। त्रुटिहरू न्युनीकरण गर्दै लैजान भाषा सिकाइका प्रक्रिया

अन्तरगत पर्दछ । त्यसैले त्रुटिहरू कम हुनु भनेको सिकाइ सबल हुनु हो । तसर्थ त्रुटिको न्यूनताले भाषिक दक्षताको सङ्केत गर्दछ । त्रुटि कुनै कमजोरी नभएर भाषा सिकाइको अभिन्न पाटो हो । त्यसैले त्रुटिलाई स्वभाविक प्रक्रियाको रूपमा लिइन्छ ।

सन् १९७० को दशकपछि त्रुटि विश्लेषणले भाषा शिक्षामा प्रमुख स्थान पाएको हो र त्रुटि विश्लेषण मूलतः दोस्रो भाषा सिकाइका सन्दर्भमा विकसित दृष्टिकोण हो । त्रुटि विश्लेषणलाई दोस्रो भाषाका प्रसङ्गमा उल्लेख गरिएको भए तापनि पहिलो भाषामा पनि त्रुटि विश्लेषण महत्त्वपूर्ण हुन्छ । परम्परागत रूपमा त्रुटि विश्लेषणलाई भाषा सिकाइको कमजोरीका रूपमा लिइन्थ्यो । असफलताको प्रतीक भनिन्थ्यो । तर आधुनिक दृष्टिमा त्रुटि विश्लेषण भाषा सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिइन्छ । त्रुटिलाई कम गरेर भाषिक दक्षता बढाउन सकिन्छ । भाषा शिक्षणको क्षेत्रमा त्रुटि विश्लेषणको सिद्धान्त हो । यस क्षेत्रमा सन् १९७० बाट मात्र महत्त्व पाउँदै आएको देखिन्छ । विशेषतः यो दोस्रो भाषा वा अन्य भाषा शिक्षण सन्दर्भमा विकसित भएको अवधारणा हो (अधिकारी, २०५७) । त्रुटि विश्लेषणका सन्दर्भमा विभिन्न विद्वानहरूले धारणाहरू व्यक्त गरेका छन् ।

पारसमणि भण्डारीका भनाइमा भाषा सिकने वा भाषाको प्रयोग गर्ने क्रममा पसिकारुहरूले के कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् र त्यस्ता त्रुटि के कति कारणले गर्दा भएका हुन्छन् भन्ने कुराको अध्ययन विश्लेषण गर्ने विषयलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ (भण्डारी, २०६८ : १२५) ।

माथिको परिभाषाको आधारमा हामी के भन्न सक्छौं भने भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के कस्ता प्रकृतिका त्रुटिहरू के कारणबाट गर्ने गर्दछन् भनी गरिने अध्ययनलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ ।

त्रुटि विश्लेषणलाई सिकाइका क्रममा प्रायोगिक अध्ययनका रूपमा लिइन्छ, जसले भाषा सिकाइका क्रममा कमजोरी भूल र असक्षमताको रूपमा नलिई भाषा सिकाइको स्वभाविक रूपमा लिइन्छ । भाषा शिक्षण तथा सिकाइमा देखा परेका समस्याहरूलाई सुल्झाउन सिकारुले गरेको त्रुटिहरू पहिचान र वर्गीकरण गरी त्यसको कारण पत्ता लगाएर निराकरणका उपायहरू खोजिने हुँदा भाषा शिक्षण तथा सिकाइमा त्रुटि विश्लेषणको स्थान महत्त्वपूर्ण रहेको देखिन्छ । परम्परागत भाषा शिक्षण सिकारुले गरेको त्रुटिहरूलाई नकारात्मक रूपमा लिइएको पाइन्छ । तर आधुनिक भाषा शिक्षणमा विद्यार्थी केन्द्रित हुने

हुनाले उसका त्रुटिबाट आगामी भाषा सिकाइका अनुमान गर्न सहायक हुने हुनाले त्रुटि विश्लेषण भाषा शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग हुने देखिन्छ ।

त्रुटि विश्लेषणको उद्देश्य

त्रुटि विश्लेषण मूलतः भाषा शिक्षा तथा सिकाइसँग सम्बन्धित भएकाले यसले भाषा सिकाइको क्रममा सिकारुले गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान र व्यवस्था विश्लेषण गरी समस्या निराकरणार्थ उपायहरू खोजी गर्दछ । मोटामोटी रूपमा यसका उद्देश्यहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- क) सिकारुले सिकिरहेको भाषाको क्षमता पत्ता लगाउन,
- ख) सिकारुले दोस्रो भाषा सिक्ने प्रक्रिया पहिल्याउन,
- ग) भाषा सिकाइको क्रममा देखिने साझा समस्याहरू पहिल्याउन,
- घ) उपयुक्त समस्या समाधानका उपायहरू पत्ता लगाउन ।

त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिता

त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व र उपयोगितालाई निम्न बुँदामा उल्लेख गरिन्छ :

- क) शिक्षकको शिक्षण प्रविधिमा सुधार गर्न त्रुटि विश्लेषणले मद्दत गर्दछ । विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू कतै आफ्नो कारणले त भएको होइनन् ? आफ्नो शिक्षण विधि ठिक छ कि छैन सो पत्ता लगाई आत्ममूल्याङ्कन गर्न समेत यो सहयोगी हुन्छ ।
- ख) शिक्षकलाई शैक्षणिक योजना निर्माण गर्न त्रुटि विश्लेषणले मद्दत गर्छ । यसले आगामी योजना निर्माण गर्न सहयोग गर्दछ ।
- ग) त्रुटि विश्लेषणबाट व्याकरणगत अभ्यासहरूबाट विद्यार्थीका त्रुटिहरू पहिचान गरी सिकारुको क्षमता पत्ता लगाई त्यसमा सुधार गरी व्याकरण सिकाइमा नयाँ सूचनाको पुनः योजना गर्न सकिन्छ ।
- घ) त्रुटि विश्लेषणका माध्यमबाट मनोभाषा विज्ञान र व्यतिरेकी भाषाविज्ञानसँग सम्बन्धित भाषा सिकाइगत पूर्वानुमानको परीक्षण गर्न सकिन्छ ।

- ड) त्रुटि विश्लेषणबाट पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइको विकास प्रक्रियाको जानकारी हासिल गर्न सकिन्छ ।
- च) यसले भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ ।

त्रुटिका स्रोत तथा कारक तत्त्वहरू

त्रुटिका स्रोत तथा कारक तत्त्वहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

क) स्रोत भाषा

भाषा सिकाइको क्रममा स्रोत भाषा पहिलो भाषा वा मातृभाषाको प्रकृति र विशेषताहरूले लक्ष्य भाषाको सिकाइमा प्रभाव पार्ने हुन्छ । सिकारुले लक्ष्य भाषा सिक्दा आफूले जानिसकेको स्रोत भाषाका प्रकृतिहरूलाई सामान्यीकरण गर्ने हुन्छ । यसले दोस्रो भाषाको सिकाइमा त्रुटिहरू सिर्जना गर्दछ । यदि स्रोत भाषा र लक्ष्यभाषा समपरिवारको वा सामाजिक निकटताको भाषा भए कम त्रुटि हुने र भिन्न परिवार तथा सामाजिक दुरत्वको भाषा भए धेरै गम्भीर त्रुटिहरू हुने गरेको पाइन्छ । यसर्थ स्रोतभाषाका अनुभवहरूलाई त्रुटिको कारक तत्त्व मान्न सकिन्छ ।

ख) लक्ष्य भाषा

लक्ष्यभाषा भनेको सिकारुले सिक्न चाहेको भाषा हो । लक्ष्य भाषा सिकारुले पहिलो भाषाका अनुभवहरू प्राप्त गरिसकेपछि सिक्ने भाषा हो । यदि लक्ष्य भाषा पहिलो भाषाभन्दा भिन्न परिवारको भए सिकारुलाई त्यो भाषा सिक्न तुलनात्मक रूपमा केही अप्ठ्यारो हुन्छ र प्रशस्त त्रुटिहरू हुने गर्दछ र पहिलो भाषाका अनुभवहरूले लक्ष्य भाषा सिकाइमा प्रभाव पार्ने हुनाले लक्ष्य भाषालाई पनि कारक तत्त्व मान्न सकिन्छ ।

ग) भाषिक वातावरण

भाषा सिकाइमा सिकारुले प्राप्त गरेको भाषिक वातावरणको महत्त्वपूर्ण प्रभाव परेको हुन्छ । पहिलो भाषा सिक्दा सिकारुले अनियन्त्रित, स्वतन्त्र र अनौपचारिक भाषिक वातावरण प्राप्त गरेको हुन्छ तर दोस्रो भाषा सिक्ने सिकारुले नियन्त्रित र औपचारिक वातावरणमा सिक्नुपर्ने हुन्छ । पहिलो भाषा सिकाइमा अनौपचारिक रूपमा पृष्ठपोषण प्राप्त गरिरहेको

हुन्छ भने दोस्रो भाषाको सवालमा त्यस्तो हुँदैन । तसर्थ भाषिक वातावरणलाई पनि त्रुटिका प्रभावका तत्त्व मान्न सकिन्छ ।

घ) सिकारुको बौद्धिकता

सिकारुको बौद्धिकता भन्नाले उसको सामर्थ्य भन्ने बुझिन्छ । यसको निमित्त यसलाई अनुभव, उमेर र परिपक्वताले प्रभाव पारेको हुन्छ । बौद्धिक क्षमता तीक्ष्ण भएका सिकारुले कम त्रुटि गर्ने र चाँडै भाषा सिक्ने हुन्छ तर कमजोर बौद्धिक क्षमता भएका सिकारुको बढी त्रुटिहरू गर्ने र मन्द गतिमा भाषा सिक्ने हुन्छ । यसर्थ बौद्धिकतालाई पनि त्रुटिको प्रभावका तत्त्व मान्न सकिन्छ ।

ङ) कठिनाइ तथा जटिलता

भाषा सिक्दा भाषाका विभिन्न पक्षहरू सिक्नुपर्ने हुन्छ । भाषाका कतिपय प्रयोगहरू कठिन र जटिल प्रकृतिका हुन्छन् । सामान्य प्रकृतिका भाषिक प्रयोगमा सिकारुहरू कम त्रुटि गर्ने चाँडै सिक्ने हुन्छन् भने जटिल प्रकृतिका प्रयोगहरूमा बढी त्रुटिहरू गर्ने र ढिलो सिक्ने हुन्छन् । यसर्थ कठिनाई र जटिलतालाई त्रुटिका कारक तत्त्वका रूपमा लिन सकिन्छ ।

त्रुटिको पहिचान

सर्वप्रथम भाषाका सिकारुहरूले भाषा सिक्दा कुन-कुन क्षेत्रका के कति र कस्ता त्रुटिहरू गरेका छन् ती त्रुटिहरूको सङ्कलन सिकारुको प्रयोग क्षेत्रबाट गरिनु पर्दछ । यसका लागि उसको लिखित र मौखिक भाषा प्रयोगमा भएका त्रुटिहरूको जानकारी र अभिलेखीकरण अनिवार्य हुन्छ । ती त्रुटिहरूलाई परीक्षण र पुनः परीक्षणद्वारा निक्कैल गर्नुपर्दछ । यसबाट ती त्रुटिहरू स्वीकार्य, अस्वीकार्य, नियमित, अनियमित के कस्ता खालका त्रुटिहरू हुन थाहा पाउन सकिन्छ । कतिपय त्रुटिहरू सामान्य भूल वा रङ्काइ मात्र हुन सक्छ । यदि नियमित सङ्गतिपूर्ण र त्रुटि नै भन्न मिल्ने गल्तीहरू भए त्यसलाई त्रुटि नै हो भनी पहिचान गर्न सकिन्छ । त्यसपछि प्रकृति, मात्रा र कारणहरू पत्ता लगाई उपयुक्त निराकरणका उपायहरू अपनाउन सकिने हुन्छ । यस अध्ययनमा पनि मूलतः खास त्रुटि हो होइन भनी विभिन्न परीक्षण गरी पहिचान गर्नु आवश्यक छ ।

त्रुटिको वर्गीकरण

त्रुटिलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरेको पाइन्छ। त्रुटि वर्गीकरण निम्न बमोजिम गर्न सकिन्छ :

क) विकासशीलताका आधारमा

भाषा सिकाइ एकैचोटी नभई क्रमिक रूपमा हुने हुँदा यी विकासशील हुन्छ। विकासशीलताका आधारमा भाषा सिकाइमा हुने त्रुटिहरूलाई तीन प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ।

अ) अव्यवस्थित त्रुटि

यस प्रकारको त्रुटिलाई प्रारम्भिक त्रुटि पनि भनिन्छ। यस प्रकारको त्रुटिका सिकारुले गर्ने त्रुटि एकै प्रकारका नभई भिन्न भिन्न प्रकृतिका हुँदा कुनै एक पटक एक प्रकृतिको त्रुटि गर्छ र अर्कोपटक अर्को प्रकृतिको त्रुटि गर्दछ, भने त्यस्ता त्रुटिहरूलाई अव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ। यस्ता त्रुटिहरू अनियमित र असावधानीगत त्रुटिहरू छन्। यस्ता त्रुटिहरू समूहपरक नभई व्यक्तिपरक हुन्छन्।

आ) व्यवस्थित त्रुटि

शिक्षणमा सचेत हुँदाहुँदै अर्थात् अन्य भाषा सिकाइमा सिकारु स्वयम् सचेत हुँदाहुँदै पनि सुधार्न नसकिने त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ। व्यवस्थित त्रुटिले सिकारुको स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको सङ्क्रमणकालीन अवस्थाको प्रतिनिधित्व गर्दछ। प्रायः जसो यस प्रकारको त्रुटि सिकारुले मातृभाषा बाहेक अन्य भाषा सिक्दा गलत सामान्यीकरण भाषिक ज्ञानको अभाव वा भ्रामक व्युत्पत्तिका कारण सिर्जना हुन्छ। यस प्रकारको त्रुटि समूहपरक हुन्छ। भाषा शिक्षण तथा सिकाइमा यस्ताखाले चुनौतीपूर्ण रहेको हुन्छ।

इ) उत्तरव्यवस्थित त्रुटि

भाषाका नियमहरूको ज्ञान भइसकेर पनि सिकारुले असावधानीपूर्वक गलत प्रयोग गरी हुने त्रुटिलाई उत्तरव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ। सैद्धान्तिक नियमहरूको ज्ञान भएर पनि अभ्यासको कमी र असावधानीले यस्ता त्रुटिहरू हुन्छन्। यसलाई असावधानीगत त्रुटि पनि

भन्न सकिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू अस्थिर हुन्छन् । सचेत प्रयोग र अभ्यासले यस्ता त्रुटिहरूको न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ ।

ख) स्रोतका आधारमा

त्रुटिको स्रोत भन्नाले सिकारुले सिकिरहेको भाषा हो वा दोस्रो भाषा हो र सिकिरहेको भाषामा स्रोतभाषाको प्रभावले वा लक्ष्यभाषाको प्रभावले त्रुटि भइरहेका छन् भन्ने सवालको निरूपण गर्दछ । स्रोतका आधारमा त्रुटिलाई दुई वर्गमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

अ) भाषान्तरिक त्रुटि

सिकारुले सिकिरहेको भाषाको भाषिक व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू सिकिरहेको भाषाका नियमहरूको गलत ठम्याइ र सामान्यीकरणबाट हुने गर्दछ ।

आ) अन्तरभाषिक त्रुटि

सिकारुले सिकिरहेको लक्ष्यभाषाका नियम र प्रयोगसँग असम्बन्धित तर अन्य भाषा अर्थात् स्रोतभाषा वा अन्य कुनै भाषाको नियम र प्रयोगको नक्कल वा सामान्यीकरणबाट हुने त्रुटिलाई अन्तरभाषिक त्रुटि भनिन्छ । विशेषतः स्रोतभाषाको प्रभावले लक्ष्यभाषामा हुने त्रुटिलाई यस प्रकारको त्रुटि भनिन्छ ।

ग) भाषाकोटिको आधारमा

भाषाका विभिन्न कोटि (तह) हरू हुन्छन्, जस्तै : उच्चारण, वर्णविन्यास, आकारगत, अर्थतात्विक, शब्दभण्डारगत, वाक्यरचनागत र शैलीगत पर्दछन् । यी विभिन्न कोटिहरूमा सिकारुले विभिन्न प्रकारका त्रुटिहरू गर्ने गर्छन् । यसरी त्रुटि भाषाको कुन कोटि हो सो कुरा पहिचान गरी भाषा सिकाइका त्रुटिहरूको न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । त्रुटि विश्लेषण गर्दा प्राप्त त्रुटिहरू भाषाको कुन कोटिको हो सो पत्ता लगाउनु अनावश्यक हुन्छ । त्यसबाट भाषाको त्रुटिको स्रोत पहिचान गरी त्रुटि निराकरणका उपायहरू पत्ता लगाउन सजिलो पर्छ । विशेषतः सिकारुका त्रुटिहरू भाषाकोटि भित्रकै विभिन्न पक्षसँग आवद्ध रहेका हुन्छन् ।

घ) गम्भीरताको आधारमा

भाषा मुख्यरूपमा विचार विनिमयको साधन हो । यसका निम्ति भाषाका दुई पक्ष रहेका हुन्छन् । बोध र अभिव्यक्ति । भाषाले विचारको बहन गर्ने हुँदा भाषामा अर्थ हुन्छ । भाषाका सिकारुले भाषा प्रयोग गर्दा अर्थतात्विक हिसाबले अर्थबाधक र अर्थअबाधक दुई प्रकारका गल्ती गरेको देखिन्छ ।

अ) अर्थबाधक त्रुटि

जुन त्रुटि हुँदा अर्थ बुझ्न कठिन पर्छ वा अर्थको अनर्थ लाग्न जान्छ, त्यस्तो त्रुटिलाई अर्थबाधक त्रुटि भनिन्छ । विशेष गरेर यस्ता त्रुटिहरू अतिसामान्यीकरण गर्ने प्रवृत्तिका कारण हुने गरेको पाइन्छ । जस्तै: निम्न शब्द निर्माण हुँदा आमा+बाबु=आमाबाबु र मामा+घर=मामाघर हुन्छ भन्ने बुझेर कुरा+सुरा=कुरासुरा, मर+मसला=मरमसला हुन्छ भन्ने ठान्नु चाहिँ त्रुटि हो । त्यस्तै 'खान्छु' को भूतकाल 'खायो' हुन्छ तर 'जान्छु' को 'जायो' हुँदैन । यस्ता त्रुटिहरूले अर्थमा बाधा पुऱ्याउँछ ।

आ) अर्थअबाधक त्रुटि

सिकारुले यस्ता त्रुटिहरू गर्छन्, जसले गर्दा अर्थमा कुनै बाधा उत्पन्न हुँदैन । त्यस्ता त्रुटिहरू अर्थअबाधक त्रुटि हुन् । जस्तै : गीत-गित, रीति-रिति, पनि-पनी, पानि-पानी लेखेर त्रुटि भएको भए पनि यसले अर्थमा कुनै बाधा पार्दैन ।

इ) व्यापकताको आधारमा

कुनै पनि सिकारुले भाषा सिकाइको क्रममा भाषाको कुन कति हदको त्रुटि गरेको छ । त्यसलाई सीमाङ्कन गर्न व्यापकताका आधार लिइन्छ । व्यापकताको आधारबाट त्रुटिलाई दुई भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ, आंशिक र समग्र ।

अ) आंशिक त्रुटि

कुनै वाक्यको खास अंशमा देखिने त्रुटिलाई आंशिक त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि विशेष गरेर वाक्यको कुनै शब्दमा भएको हुन्छ । यस्ता त्रुटिहरू प्रायः अर्थ अबाधक हुन्छन् । जस्तै: हरि कीताब कीनेर घर गयो । गीता पानि भर्न जान्छे ।

आ) समग्र त्रुटि

कुनै पनि वाक्यको संरचना त्रुटि हुनका साथै अर्थबाधक त्रुटि हुन गए त्यस्तो पदावलीगत तथा समग्र त्रुटि हुन जान्छ। यस्तो त्रुटिलाई गम्भीर त्रुटिको रूपमा हेरिन्छ। जस्तै : दिदी पखाल्छ मेरो आमाको दिदीको छोरी गयो।

च) स्वरूपका आधारमा

त्रुटिको बाह्य स्वरूप कस्तो छ ? त्यसको आधारमा गरिएको त्रुटिको वर्गीकरणलाई नै स्वरूपका आधारमा त्रुटिको वर्गीकरण भनिन्छ। यस्ता त्रुटिहरू दुई प्रकारका हुन्छन्, लोपगत र थपोटगत।

अ) लोपगत त्रुटि

सिकारुले सिकिरहेको भाषा बोल्दा वा लेख्दा कतिपय वर्ण, शब्द छुटाउने हुन्छ। यस्ता खाले त्रुटिलाई लोपगत त्रुटि भनिन्छ। जस्तै : माराज (महाराज), पाउछ (पाउँछ)।

आ) थपोटगत त्रुटि

स्रोत भाषाको अनुभवलाई सामान्यीकरण गर्दा अथवा अन्य कुनै प्रभावले सिकारुले लक्ष्य भाषा प्रयोग गर्दा केही ध्वनि, वर्ण, शब्द आदिको अनावश्यक थपोट गरी त्रुटि गर्ने गर्दछन्। जस्तै: परसाद (प्रसाद), अस्थायी (अस्थायी) मइले (मैले) आदि।

छ) औचित्य/अनौचित्यका आधारमा

भाषाका सिकारुले गर्ने त्रुटिलाई औचित्यपूर्ण र अनौचित्यपूर्ण गरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ। कतिपय त्रुटिहरू व्याकरणिक दृष्टिले त्रुटिपूर्ण देखिए तापनि सन्दर्भगत हिसाबले ठिक हुन सक्दछ। यस्तो त्रुटिलाई औचित्यपूर्ण मान्न सकिँदैन। जस्तै : गोमा घरमा बसेकी छ। व्याकरणिक हिसाबले यो वाक्य त्रुटिपूर्ण देखिन्छ। किनभने गोमाको बसाइ घरभित्र, बाहिर गुन्डी, पिरा वा कुर्सीमा छ तापनि चलनचल्तीका दृष्टिले त्रुटिपूर्ण हुन्छ। त्यस्ता त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु नै त्रुटि विश्लेषणको कार्यक्षेत्र हो।

त्रुटि विश्लेषण पद्धति

त्रुटि विश्लेषण वास्तवमा भाषा शिक्षणको सन्दर्भमा लागु गरिने प्रक्रिया हो । कुनै प्रक्रियाको क्रम र विधि हुन्छ । प्रमुखतः विधि र प्रक्रियाको आधारमा त्रुटि विश्लेषण पद्धतिहरू दुई प्रकारका रहेका छन् । पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति र पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति हो ।

क) पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति

यस पद्धतिका सिकारुहरूले के कस्ता व्याकरणमा त्रुटिहरू गर्दछन् भनेर पूर्वानुमान गरेर मात्रै सिकारुको प्रयोगगत अभिव्यक्तिको अध्ययन विश्लेषण गर्न सुरु गरिन्छ । सिकारुको भाषिक प्रयोगसँगै आबद्ध अभिव्यक्तिबाट त्रुटिहरूलाई पूर्वनिर्धारित व्याकरणमा कोटिहरूको स्तम्भमा टिपोट गरिन्छ । यस प्रकारको त्रुटि विश्लेषण पद्धति खास समूहले के कस्ता व्याकरणात्मक कोटिहरूमा त्रुटि गर्छन् भन्ने कुराको पूर्वज्ञान विश्लेषकलाई थाहा भएको हुनुपर्दछ । यसले सिकारुले कुन पक्षसँग सम्बन्धित कस्तो त्रुटि गरेको हुन्छ भन्ने कुरा पत्ता लगाइन्छ । यस पद्धतिबाट गरिएको त्रुटि विश्लेषणले कुनै पनि सिकारुले भाषाको प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन नगरी पूर्वनिश्चित खास क्षेत्र वा पक्षको मात्र विश्लेषण गर्दछ । यो पद्धति त्रुटि विश्लेषणकर्ताद्वारा नियन्त्रित प्रकृतिको हुन्छ ।

ख) पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति

त्रुटि विश्लेषणको क्षेत्रमा पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धतिको ठीक विपरित प्रकृतिको हुन्छ । यसमा सिकारुको भाषिक प्रयोगगत अभिव्यक्तिको विश्लेषणका आधारमा उसले के कस्ता किसिमका त्रुटिहरू गर्दोरहेछ भन्ने कुरा पत्ता लगाउन यस प्रकारको पद्धतिभन्दा पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति बढी उपयोगी हुन्छ तर एउटा विद्यार्थीले खास अभिव्यक्तिका क्रममा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्न पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति उपयोगी हुने देखिन्छ । यो पद्धति खुल्ला प्रकृतिको हुने हुनाले यसले त्रुटिका व्यापक क्षेत्रलाई समेट्न सक्ने हुन्छ । तर विशिष्टकृत रूपमा विश्लेषण गर्नुपरेको खण्डमा भने पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धतिकै अनुसरण गर्नुपर्ने देखिन्छ । समग्र त्रुटिहरूको अध्ययनपछि मात्र त्रुटिको क्षेत्र वा पक्षको निश्चय हुने हुँदा पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति केही खर्चिलो र समय लाग्ने हुन्छ ।

त्रुटि विश्लेषण प्रक्रिया

सिकारुले भाषा सिकाइको क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण कसरी गर्ने भन्ने सवाल त्रुटि विश्लेषण प्रक्रिया हो । कुनै पनि प्रक्रिया पूरा हुन विभिन्न चरणहरू पार गर्नुपर्दछ । प्रायोगिक भाषा वैज्ञानिक एस.पीट.कर्डरले त्रुटि विश्लेषणका मुख्य तीनवटा चरणहरू उल्लेख गरेका छन् (गौतम, २०६१ : १-१०) ।

क) पहिचान

ख) वर्णन

ग) व्याख्या

क) पहिचान

यो त्रुटि विश्लेषणको प्रथम र महत्त्वपूर्ण चरण हो । यस चरणमा त्रुटि कहाँ र कसरी भएको छ भन्ने कुराको पहिचान गरिन्छ । यस चरणमा निम्न बमोजिम प्रक्रियापर्दछन् :

अ) आदानात्मक र प्रदानात्मक

सुनाइ र पढाइको क्रमका गर्ने त्रुटिहरू आदानात्मक प्रकृतिको हुन्छन् भने बोलाइ र लेखाइ क्रममा गर्ने त्रुटिहरू प्रदानात्मक प्रकृतिका हुन्छन् । तसर्थ त्रुटि पहिचान गर्दा सो आदानात्मक वा प्रदानात्मक कुन प्रकारको त्रुटि हो भन्ने कुरामा त्रुटि विश्लेषक होसियार रहन आवश्यक छ ।

आ) खुल्ला त्रुटि र लुप्त त्रुटि

सजिलै पहिचान हुने त्रुटि खुल्ला त्रुटि हो भने पहिचान गर्न कठिन त्रुटि लुप्त त्रुटि हो । खासगरी बोलाइ र लेखाइ सीपका त्रुटिहरू खुल्ला प्रकारका त्रुटिहरू हुन्छन् भने सुनाइ र पढाइका त्रुटिहरू लुप्त प्रकारका हुन्छन् ।

ख) त्रुटिको वर्णन

त्रुटिलाई वस्तुगत विश्लेषणमा आधारित भई वर्णन गरिएको हुन्छ । यस अन्तर्गत प्रसङ्गगत, विषयगत, सामाजिक र पाठगत त्रुटिहरूलाई समावेश गरी यसमा वर्णन गरिन्छ, जस्तै: ह्याट भन्नु पर्ने क्याप भनेमा प्रसङ्गगत, समुद्रयात्राको विषयमा पानी जहाजको

सट्टामा डुङ्गामा भनेमा विषयगत, आदर गर्नुपर्ने सामाजिक व्यक्तिलाई अनादरवाची शब्द प्रयोग गरेमा सामाजिक र अव्याकरणिक वाक्य संरचनाको प्रयोग भएमा पाठगत त्रुटि हुन्छ ।

ग) त्रुटिको व्याख्या

यस चरणमा त्रुटि हुने कारणहरूको खोजी गरिन्छ त्रुटिका निम्न कारणहरू हुन सक्छन् : आफ्नो मातृभाषाको कारण उत्पन्न हुने समस्या यसमा पर्दछ । जस्तै : तामाङ भाषामा 'अ' वर्ण नहुने हुनाले नेपाली भाषा सिकाइमा समस्या उत्पन्न हुने ।

पदसङ्गतिगत सम्बन्धी त्रुटि

वाक्यमा प्रयुक्त हुने नामिक पद र क्रियापदका बीचमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा हुने मेललाई पदसङ्गति भनिन्छ । उपयुक्त पदसङ्गति नभएमा वाक्यको अर्थ स्पष्ट हुँदैन भने व्याकरणिक दृष्टिले पनि अशुद्ध मानिन्छ । पदसङ्गति कुनै पनि वक्ताको अभिव्यक्तिलाई अर्थपूर्ण बनाउनका लागि खाँचो पर्दछ (भूसाल, २०७०) । वाक्यमा प्रयोग भएका दुई वा दुईभन्दा बढी शब्द/वाक्यमा प्रयोग भएका अवस्थाका पदहरूका बीचमा हुने आपसी मेललाई पदसङ्गति भनिन्छ । नेपाली भाषामा पदसङ्गतिले शब्दहरूका बीचमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका समानतालाई जनाउँछ ।

भाषाको प्रत्येक संरचनागत एकाइको अर्थ हुन्छ तर ती एकाइहरूले निश्चित संरचनागत स्वरूप प्राप्त गरिसकेपछि खास अर्थ प्रदान गर्छन् । मूलतः भाषाको वाक्य संरचनामा अर्थले पूर्णता प्राप्त गरेको हुन्छ । वाक्यगत संरचना निर्माण हुँदा त्यसमा प्रयुक्त वाक्यात्मक एकाइहरूको स्वरूप महत्त्वपूर्ण हुन्छ तर भाषाका सिकारुहरूले विभिन्न प्रभाव वा कारणले गर्दा पदहरूको मेल र व्याकरणात्मक सम्बन्धमा त्रुटिहरू गर्न पुग्छन् । त्यसैलाई पदसङ्गतिगत त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिले कतिपय सन्दर्भमा अर्थबाधक भूमिका निर्वाह गरी अर्थको अनर्थ लागेको देखिन्छ भने कतिपय त्रुटिहरू हास्यास्पद समेत हुन पुगेका देखिन्छन् । कुनै पनि वाक्यमा लिङ्ग, वचन, पुरुष तथा आदरका दृष्टिले कायम हुने सङ्गति महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

पदसङ्गतिगत त्रुटिका अनेक क्षेत्रहरू छन् । ती मध्ये प्रमुख क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन् :

१. कर्ता-क्रिया (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर) सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि
२. नाम-सर्वनामको सङ्गति
३. विशेष्य-विशेषणको सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि
४. भेद्य-भेदक सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

कर्ता-क्रियाबीच पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

कर्ता र क्रियामा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको मेललाई कर्ता-क्रियाबीचको पदसङ्गति भनिन्छ। वाक्यमा कर्ता र क्रियाको सङ्गति वा मेल निम्न प्रकारको हुन्छ :

क) लिङ्ग सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

लिङ्ग मूलतः नामसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो। नेपाली भाषाको वाक्य रचनामा कर्ता जुन लिङ्गको छ, त्यही लिङ्गको क्रियापद प्रयोग गरिन्छ। जस्तै :

सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गतियुक्त वाक्य
क) केटी कुदछ।	क) केटी कुदछे।
ख) भाले बास्छे।	ख) भाले बास्छ।

ख) वचन सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको वाक्य रचनामा कर्ता वा कर्म जुन वचनमा छन् त्यही अनुसारका क्रियापदहरू प्रयोग गरिन्छन्, जस्तै :

सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गतियुक्त वाक्य
क) मैले लेख लेख्यो।	क) मैले लेख लेखें।
ख) रामहरू किताब किन्छ।	ख) रामहरू किताब किन्छन्।

ग) पुरुष सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको सर्वनाम र क्रियापदले पुरुषको अन्तरलाई स्पष्ट पार्दछ। उद्देश्य प्रथम पुरुष भए प्रथम पुरुषीय क्रियापद, द्वितीय पुरुष भए द्वितीय, तृतीय पुरुष भए तृतीय पुरुषीय क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्दछ। जस्तै :

सङ्गतिविहीन वाक्य

क) म भात खान्छु ।

ख) हामी खेल खेल्छु ।

ग) तँ घर जान्छु ?

सङ्गतियुक्त वाक्य

क) म भात खान्छु ।

ख) हामी खेल खेल्छौं ।

ग) तँ घर जान्छेस् ?

घ) आदर सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा पाइने आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दर्साउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । आदर मूलतः श्रोता (द्वितीय पुरुष) र अन्य सन्दर्भ (तृतीय पुरुष) मा व्यक्त हुन्छ । श्रोता सन्दर्भमा आदरवाची सर्वनामको साथै आदर सूचक नामको प्रयोग पनि हुन्छ । जस्तै :

तँ बजार जान्छस् । (निम्न अनादरवाची)

तिमी पढ्छौ । (सामान्य आदरवाची)

आमा भात पकाउनु हुन्छ । (उच्च आदरवाची)

बुबा बजार गइबक्सियो । (विशिष्ट आदरवाची)

नाम-सर्वनामबीच पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

वाक्यमा प्रयुक्त नामपद जुन लिङ्ग, वचन र आदरको छ सो को सट्टामा आउने सर्वनाम पद पनि सोही नामपद अनुरूप नै हुनुपर्छ । जस्तै :

सङ्गतिविहीन वाक्य

- छोरो स्कूलबाट आयो र छोरो खाजा खान गयो ।
- दिदी क्याम्पसबाट आइन् र दिदी पढ्न बसिन् ।

सङ्गतियुक्त वाक्य

- छोरो स्कूलबाट आयो र ऊ खाजा खान गयो ।
- दिदी क्याम्पसबाट आइन् र उनी पढ्न बसिन् ।

विशेष्य-विशेषणसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

वाक्यमा प्रयुक्त विशेष्यको लिङ्ग, वचन र आदर अनुसार विशेषणको लिङ्ग, वचन र आदरको मेललाई विशेषण विशेष्य सङ्गति भनिन्छ । जस्तै :

सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गतियुक्त वाक्य
क) छोरी कालो छ ।	क) छोरी काली छे/छिन् ।
ख) ठुलो छोरो आए ।	ख) ठुला छोरा आए ।
ग) पातलो केटी आयो ।	ग) पातलो केटो आयो ।

भेद्य-भेदकसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

भेद्य र भेदक सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि षष्ठी विभक्ति (को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी) बीच हुने सङ्गतिलाई भेद्य-भेदक पदसङ्गति भनिन्छ । यो पनि लिङ्ग र वचन अनुसार नै हुन्छ । जस्तै :

सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गतियुक्त वाक्य
क) उसका भाइ गयो ।	क) उसको भाइ गयो ।
ख) मैले मेरा छोरोलाई टोपी दिएँ ।	ख) मैले मेरो छोरोलाई टोपी दिएँ ।
ग) उसका आफ्नो कोही छैनन् ।	ग) उसका आफ्ना कोही छैनन् ।

अध्ययनसँग सैद्धान्तिक अवधारणाको सम्बन्ध

प्रस्तुत शोधकार्य कक्षा सातमा पढ्ने लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिको विश्लेषण रहेको छ । यसलाई त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधारमा व्याख्या विश्लेषण तथा तुलना गरी निष्कर्षमा पुग्ने प्रयास गरिएको छ । यस कार्यलाई विश्वसनीय, आधिकारिक तथा प्रामाणिक रूप दिनका लागि उक्त पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण सिद्धान्तलाई सैद्धान्तिक अवधारणागत आधार बनाइएको छ । अतः यहाँ अनुसन्धेय विषय र त्यसका आधारका लागि प्रस्तुत गरिएको त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणासँग अन्तरसम्बन्ध रहेको छ ।

अध्याय तिन

अनुसन्धान विधि र प्रक्रिया

अध्ययनको ढाँचा

अनुसन्धानात्मक ढाँचा भन्नाले अध्ययनको प्रकृति र प्रकार अनुसार भाषिक अनुसन्धानका कुन-कुन विधिहरू समेटेर शोध प्रतिवेदन तयार पार्ने भन्ने बुझिन्छ। कुनै पनि कार्य गर्नका लागि योजना निर्माण गर्नु आवश्यक छ। योजनाबद्ध कार्यले नै एउटा ठोस निष्कर्षमा पुग्नलाई सहयोग मिल्दछ। अतः यस अनुसन्धानका लागि पनि निश्चित प्रक्रिया र विधिहरू अपनाइने छ। प्रस्तुत शोध प्रतिवेदन भाषिक अनुसन्धानका सामान्य विधिमध्ये क्षेत्रीय अध्ययन विधि र पुस्तकालयीय विधिका आधारमा तयार गरिएको छ। विद्यार्थीहरूका भाषिक उपलब्धिहरू भाषिक समस्याहरू आदिको जानकारी सम्बन्धित क्षेत्रमा गई लिन सकिने भएकोले यो विधि एक महत्त्वपूर्ण क्षेत्रीय विधिका रूपमा रहेको छ।

जनसङ्ख्या

प्रस्तुत शोधकार्यको जनसङ्ख्या भन्नाले कक्षा सातमा पढ्ने सम्पूर्ण लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई बुझिन्छ। यो सम्पूर्ण तथ्याङ्क सङ्कलन गरी यहाँ अध्ययन गर्न सम्भव नहुने हुँदा निश्चित विद्यालयमा अध्ययन गर्ने कक्षा सातका लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको निश्चित सङ्ख्या लिएर अध्ययन गरिएको छ।

नमुना जनसङ्ख्या

यो अनुसन्धानका लागि प्रतिनिधिका रूपमा शिवसताक्षी नगरपालिकाका श्री राष्ट्रिय रमणीय आदर्श उच्च मा.वि. शिवसताक्षी-७ दुधे, श्री बालनिकुञ्ज मा.वि. शिवसताक्षी-९ माइधार, ध्रुवतारा आवासीय मा.वि. शिवसताक्षी-९ दुधे, मेची इङ्लिस बोर्डिङ स्कूल शिवसताक्षी-८ माइधार, सेवेनसीज इङ्लिस मा.वि. शिवसताक्षी-८ भिलभिले, श्री सरस्वती मा.वि. भद्रपुर-२ पृथ्वीनगर र श्री जानकारी मा.वि. कचनकवल-७ बालुवाडीलाई अनुसन्धान क्षेत्र कायम गरी सो अन्तर्गत छात्रा-छात्र गरी जम्मा ६० जना विद्यार्थीबाट प्राप्त तथ्याङ्कमा सीमित रहेको छ।

सामग्री सङ्कलनको स्रोत

प्रस्तुत अध्ययनका लागि कक्षा सातका नेपाली पाठ्यपुस्तकको व्याकरण अभ्यासमा समेटिएको पदसङ्गतिगत व्यवस्थालाई आधारमानी त्यसअनुरूपका प्रश्नावली निर्माण गरेर लक्षित विद्यार्थीहरूलाई उत्तर लेख्न लगाई स्थलगत रूपमा प्राथमिक सामग्री सङ्कलन गरिएको छ। त्यस्तै पदसङ्गति सम्बन्धी सैद्धान्तिक चर्चा भएका पुस्तक तथा प्रयोगात्मक अनुसन्धान गरेर शोधपत्रहरूबाट द्वितीयक सामग्री सङ्कलन गरिएको छ।

सामग्री निर्माण

अनुसन्धान विधिको सैद्धान्तिक अध्ययन तथा विशेषज्ञ र शोध निर्देशकको राय सल्लाह अनुसार प्रश्नावली निर्माण गरेर पूर्वपरीक्षण गरी त्यसको अन्तिम रूप दिएपछि प्रयोग गरियो र त्यसको नमुना परिशिष्ट (क)मा दिइएको छ।

तथ्याङ्क सङ्कलनका प्रक्रिया

उपयुक्त प्रश्नावली निर्माण गरी स्थलगत रूपमा विद्यार्थीबाट उत्तर लेखाएर प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ भने सम्बन्धित पुस्तक, शोधपत्र तथा पत्रपत्रिकाबाट द्वितीयक तथ्याङ्क सङ्कलन गरियो।

पूर्वपरीक्षण र नतिजा विश्लेषण

पहिला केही प्रश्न निर्माण गरी दशजना विद्यार्थीमा पूर्वपरीक्षण गरियो। त्यस क्रममा केही विद्यार्थीहरूले केही प्रश्न असजिलो माने पनि उनीहरूलाई सहज वातावरण निर्माण गरी परीक्षामा सामेल गराइयो। त्यसबाट आएको नतिजालाई तालिकीकरणका साथ विश्लेषण गरियो।

सामग्री सङ्कलन र वर्गीकरण

उपर्युक्त विधि र प्रक्रियाद्वारा सामग्रीहरू सङ्कलन गरियो। सङ्कलित सामग्रीलाई अध्ययनको उद्देश्य अनुसार कर्ता-क्रियाविचको सङ्गतिगत त्रुटिका सामग्रीहरू नाम-सर्वनाम, विशेषण-विशेष्य, भेदक-भेदको विच सङ्गतिगत त्रुटिका सामग्रीलाई यसै आधारमा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरियो।

व्याख्या विश्लेषण

अध्ययन प्रक्रिया अन्तर्गत नमुना छनोट गरिएका जम्मा ६० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई कर्ता-क्रियाबीच (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर) पदसङ्गति, नाम-सर्वनामबीचको पदसङ्गति, विशेषण-विशेष्यबीचको पदसङ्गति, भेदक-भेद्यबीचको पदसङ्गतिसम्बन्धी विभिन्न प्रश्नावली दिई उक्त प्रश्नको परीक्षण गरी उपर्युक्त सम्बन्धमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई तालिकीकरण गरी विश्लेषण गरेर निष्कर्ष निकालिएको छ। अध्याय चारमा उपर्युक्त व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा अलग अलग तालिकीकरण गरेर लिम्बूभाषी कक्षा सातका विद्यार्थीले गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिको अवस्थालाई विश्लेषण गरिएको छ। यस क्रममा अन्त्यमा पाँच वाक्यलाई १०० अङ्क निर्धारण गरी ६० जना विद्यार्थीलाई परीक्षण गरेर उनीहरूको स्तर निर्धारण समेत गरिएको छ।

अध्याय चार

कक्षा सातका लिम्बूभाषी विद्यार्थीको पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण

परिचय

कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा पदसङ्गतिक क्षेत्रमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् भन्ने कुराको अध्ययन यस अध्ययनमा गरिएको छ। विशेषतः भ्रुपा जिल्लाको शिवसताक्षी नगरपालिका, भद्रपुर नगरपालिका र कचनकवल गाउँपालिका अन्तर्गत ६० जना विद्यार्थीलाई पदसङ्गतिगत प्रश्नावली तयार गरी परीक्षण पश्चात् प्राप्त उत्तरलाई यसमा अध्ययन, विश्लेषण गरिएको छ। प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा पदसङ्गति र त्रुटिका क्षेत्रहरूमध्ये कर्ता-क्रियाबीच लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, सङ्गति, नाम-सर्वनामको सङ्गति, विशेष्य-विशेषणको सङ्गति, भेद्य-भेदकको सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि पत्ता लगाउन प्रश्नावलीमा उक्त सङ्गति अनुरूपका सङ्गति मिलाउने, जोडा मिलाउने, निर्देशन अनुसार वाक्य परिवर्तन गर्ने, खाली ठाउँ भर्ने, चित्र वर्णन, अनुच्छेद, चिठी र दैनिकी लेखनका माध्यमबाट परीक्षणपछि त्रुटि सङ्कलन गरिएका सामग्रीलाई तालिकाबद्ध गरेर व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ। यस क्रममा कर्ता-क्रियाबीचको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरगत सङ्गति तथा नाम-सर्वनाम, विशेष्य-विशेषण एवम् भेदक-भेद्यका बिचको सङ्गतिगत त्रुटिलाई निम्न लिखित अनुसार अध्ययन गरिएको छ :

कर्ता-क्रियाबीच पदसङ्गतिगत त्रुटि

कर्ता र क्रियामा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको मेललाई कर्ता-क्रियाको सङ्गति भनिन्छ। स्रोत विद्यार्थीको परीक्षणबाट प्राप्त वाक्यमा कर्ता र क्रियाको सङ्गतिगत अवस्था निम्न प्रकारको हुन्छ :

क. लिङ्ग सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको कर्तृवाच्यका वाक्य रचनामा कर्ता जुन लिङ्गको छ, त्यही लिङ्गको क्रियापद प्रयोग गरिन्छ। यदि लिङ्गअनुसार क्रियापदको वाक्यमा प्रयोग भएन भने त्यस्तो त्रुटिलाई लिङ्ग सङ्गतिगत त्रुटिपूर्ण वाक्य भनिन्छ। प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यअनुसार

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई लिखित तालिकामा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

लिङ्ग विश्लेषणमा गरिएका परीक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई निम्नअनुसार तालिकामा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. १ : लिङ्गगत त्रुटि विश्लेषण
परीक्षणमा सामेल विद्यार्थी सङ्ख्या : ६०

क्र.सं.	सङ्गतियुक्त वाक्य	सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत
१.	केटी लेख्छे ।	केटी लेख्छ ।	३२	५३	२८	४७
२.	भाले बास्छ ।	भाले बास्छे ।	४७	७८	१३	२२
३.	राम कुद्छ ।	राम कुद्छे ।	४६	७७	१४	२३
४.	सीता रमाउँछे/रमाउँछिन् ।	सीता रमाउँछ ।	४२	७०	१८	३०
५.	उडुसले टोक्छ ।	उडुसले टोक्छे ।	४३	७२	१७	२८
६.	छोरो खेल्छ ।	छोरो खेल्छिन् ।	३४	५७	२६	४३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

माथिका वाक्यहरूमा केटी सँग 'लेख्छे', भाले सँग 'बास्छ', राम सँग 'कुद्छ', सीता सँग 'रमाउँछे/रमाउँछिन्', उडुसले सँग 'टोक्छ', छोरोसँग 'खेल्छ' जस्ता क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्नेमा परीक्षणमा सामेल लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सङ्गतिविहीन वाक्य बनाउन पुगेका छन् ।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार परीक्षणका लागि नमुना छनोट गरिएका कुल ६० जना विद्यार्थीहरूमध्ये सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा २२ प्रतिशतसम्म देखिन्छ भने सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ७८ प्रतिशतसम्म देखिन्छ । तसर्थ लिम्बूभाषी विद्यार्थीले लिङ्गसम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ख. वचन सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको वाक्य रचनामा कर्तृवाच्यमा कर्ता कर्मवाच्यमा कर्म जुन वचनमा छन् त्यही अनुसारका क्रियापदहरू प्रयोग गर्नुपर्छ। यसो नभएमा सङ्गतियुक्त वाक्य नभएर त्रुटिपूर्ण वाक्य बन्छ। प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्यअनुसार लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरू यस प्रकारका रहेका छन् :

तालिका नं. २ : वचनगत त्रुटि विश्लेषण

परीक्षणमा सामेल विद्यार्थी सङ्ख्या : ६०

क्र.सं.	सङ्गतियुक्त वाक्य	सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत
१.	हामीले लेख लेख्यौं ।	हामीले लेख लेखें ।	४६	७७	१४	२३
२.	सरिता माला उन्छे ।	सरिता माला उन्छन् ।	४०	६७	२०	३३
३.	छोरो घरमा बस्छ ।	छोरा घरमा बस्छ ।	४५	७५	१५	२५
४.	हातीले खरायोलाई सतायो ।	हातीले खरायोलाई सताए ।	३८	६३	२२	३७
५.	हामी कविता लेख्छौं ।	हामी कविता लेख्छु ।	३०	५०	३०	५०
६.	प्रहरीहरू चोर समात्छन् ।	प्रहरीहरू चोर समात्छ ।	४८	८०	१२	२०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

माथिका वाक्यहरूमा बहुवचन कर्तासँग बहुवचन क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा एकवचन क्रियापदको प्रयोग र एकवचन कर्तासँग एकवचन क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा बहुवचन क्रियापदको प्रयोग भई परीक्षणमा सामेल लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सङ्गतिविहीन वाक्य बनाउन पुगेका छन् ।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार परीक्षणका लागि नमुना छनोट गरिएका कुल ६० जना विद्यार्थीमध्ये सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा २० प्रतिशतसम्म देखिन्छ भने

सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ८० प्रतिशतसम्म देखिन्छ। तसर्थ लिम्बूभाषी विद्यार्थीले वचनसम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ।

ग. पुरुष सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको सर्वनाम र क्रियापदले पुरुषको अन्तरलाई स्पष्ट पार्छ अर्थात् उद्देश्य प्रथम पुरुष भए प्रथम पुरुषीय क्रियापद, द्वितीय पुरुष भए द्वितीय पुरुषीय क्रियापद र तृतीय पुरुष भए तृतीय पुरुषीय क्रियापदको प्रयोग गर्नु पर्दछ। अन्यथा पुरुष सङ्गतिगत त्रुटि हुन पुग्छ। प्रस्तुत अध्ययनमा उद्देश्य अनुसार लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पुरुष सङ्गतिसम्बन्धी गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नअनुसार तालिकामा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरिएका छन् :

तालिका नं. ३ : पुरुषगत त्रुटि विश्लेषण

परीक्षणमा सामेल विद्यार्थी सङ्ख्या : ६०

क्र.सं.	सङ्गतियुक्त वाक्य	सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत
१.	हामीले किताब किन्यौं ।	हामीले किताब किने ।	३४	५७	२६	४३
२.	म चिठी लेख्छु ।	म चिठी लेख्छ ।	३७	६२	२३	३८
३.	तँ कहिले आउँछस् ?	तँ कहिले आउँछ ?	४०	६७	२०	३३
४.	हामीले उसलाई भेट्न सकेनौं ।	हामीले उसलाई भेट्न सकेन ।	५०	८३	१०	१७
५.	म बाह्र वर्षका भएँ ।	म बाह्र वर्षका भयौं ।	४०	६७	२०	३३
६.	हरि विद्यालय आउँदैन ।	हरि विद्यालय आउँदैन ।	४८	८०	१२	२०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

माथिका वाक्यहरूमा प्रथम पुरुष एकवचन कर्तासँग प्रथम पुरुषीय एकवचन क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा तृतीय पुरुष एकवचन क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो भने द्वितीय पुरुष कर्तासँग तृतीय पुरुष एकवचन क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो र तृतीय

पुरुष एकवचन कर्तासँग प्रथम पुरुषीय क्रियापदको प्रयोग भई परीक्षणमा सामेल लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सङ्गतिविहीन वाक्य बनाउन पुगेका छन् ।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार परीक्षणका लागि नमुना छनोट गरिएका कुल ६० जना विद्यार्थीमध्ये सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा १७ प्रतिशतसम्म देखिन्छ भने सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ८३ प्रतिशतसम्म देखिन्छ । तसर्थ लिम्बूभाषी विद्यार्थीले पुरुष सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

घ. आदर सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दर्शाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । मूलतः श्रोता सन्दर्भमा द्वितीय पुरुष र अन्य सन्दर्भमा तृतीय पुरुष आदरमा व्यक्त हुन्छ । श्रोता सन्दर्भमा आदरवाची सर्वनामका साथै आदरसूचक नामको प्रयोग पनि हुन्छ । प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यअनुसार लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार तालिकामा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरिएका छन् :

तालिका नं. ४ : आदरगत त्रुटि विश्लेषण

परीक्षणमा सामेल विद्यार्थी सङ्ख्या : ६०

क्र.सं.	सङ्गतियुक्त वाक्य	सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत
१.	मेरी बहिनी घरको काम सघाउँछिन् ।	मेरी बहिनी घरको काम सघाउँछ ।	४५	७५	१५	२५
२.	शिक्षकले पाठ पढाउनु भयो ।	शिक्षकले पाठ पढायो ।	५	९२	५	८
३.	तपाईं बजार जानु हुन्छ ।	तपाईं बजार जान्छौं ।	३५	५८	२५	४२
४.	तँ घुम्न जान्छस् ?	तँ घुम्न जान्छ्यौ ।	३०	५०	३०	५०
५.	हजुर आइबक्सियो ।	हजुर आउनुभयो ।	५०	८३	१०	१७
६.	तिमी पढ्छौ ।	तिमी पढ्छ ।	४०	६७	२०	३३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

माथिका वाक्यहरूमा उच्च आदरार्थी कर्तासँग उच्च आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा मध्यम आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो, विशिष्ट आदरवाची कर्तासँग विशिष्ट आदरार्थी, क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा उच्च आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो, मध्यम आदरार्थी कर्तासँग मध्यम आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा निम्न आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो भने निम्न आदरार्थी कर्तासँग निम्न आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग हुनुपर्नेमा मध्यम आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग भई परीक्षणमा सामेल लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सङ्गतिविहीन वाक्य बनाउन पुगेका छन् ।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार परीक्षणका लागि नमुना छनोट गरिएका कुल ६० जना विद्यार्थीमध्ये आदर सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा ८ प्रतिशतसम्म देखिन्छ भने आदर सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ९२ प्रतिशतसम्म देखिन्छ । तसर्थ लिम्बूभाषी विद्यार्थीले आदर सङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

माथिका तालिकाअनुसार लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर सङ्गतिमा बढीमा ९२ प्रतिशत नमिलाउने र कम्तीमा ८ प्रतिशत मिलाउने, सङ्गतियुक्त वाक्य लेख्ने विद्यार्थी आदर सङ्गतिमा रहेका छन् भने पुरुष सङ्गतिमा पनि कम्तीमा १७ प्रतिशत सङ्गति मिलाउने र ८३ प्रतिशत सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी भेटियो । लिम्बूभाषामा कर्ता-क्रियाबीचको उचित सङ्गतिको व्यवस्था नहुनाले यस किसिमको त्रुटि हुनुको साथै पहिलो भाषा वा मातृभाषाको प्रभाव दोस्रो भाषा वा नेपाली भाषामा पर्न गई पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि भएको मान्न सकिन्छ ।

नाम-सर्वनामबीच पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

नामको सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । वाक्यमा प्रयुक्त नामपद जुन लिङ्ग, वचन र आदरको छ, सो को सट्टामा आउने सर्वनाम पद पनि सोही नामपद अनुरूप हुनुपर्छ । सो नभएमा पदसङ्गतिविहीन वाक्य बन्न पुग्छ । प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यअनुसार लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नअनुसार तालिकामा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गरिएका छन् :

तालिका नं. ५ : नाम-सर्वनामबीच सङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण

परीक्षणमा सामेल विद्यार्थी सङ्ख्या : ६०

क्र.सं.	सङ्गतियुक्त वाक्य	सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत
१.	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा महाकवि हुन् र उनीसँग कुनै साहित्यकारको तुलना हुन सक्दैन	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा महाकवि हुन् र देवकोटासँग कुनै साहित्यकारको तुलना हुन सक्दैन ।	४०	६७	२०	३३
२.	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले 'शकुन्तला र सुलोचना' जस्ता महाकाव्य पनि लेखेका छन् र उनमा बहुमुखी प्रतिभा पाइन्छ ।	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले 'शकुन्तला र सुलोचना' जस्ता महाकाव्य पनि लेखेका छन् र देवकोटामा बहुमुखी प्रतिभा पाइन्छ ।	३५	५८	२५	४२
३.	मेरी साथी पद्म सिपालु छिन् र उनी सधैं प्रथम हुन्छिन् ।	मेरी साथी पद्म सिपालु छिन् र ऊ सधैं प्रथम हुन्छिन् ।	४५	७५	१५	२५
४.	राम असल विद्यार्थी हो र ऊ कक्षा सातमा पढ्छ ।	राम असल विद्यार्थी हो र उनी कक्षा सातमा पढ्छ ।	४६	७७	१४	२३
५.	दिदी क्याम्पसबाट आइन् र उनी पढ्न बसिन् ।	दिदी क्याम्पसबाट आइन् र दिदी पढ्न बसिन् ।	३०	५०	३०	५०
६.	मेरो साथीको नाम विशाल हो र ऊ बाह्र वर्षको भयो ।	मेरो साथीको नाम विशाल हो र उनी बाह्र वर्षको भयो ।	३४	५७	२६	४३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

प्रस्तुत वाक्यहरूमा त्रुटिका नमुनाहरू हेर्दा नामको सट्टामा उपयुक्त सर्वनामको प्रयोग गर्नुपर्नेमा नामको प्रयोग गरेको पाइयो । स्त्रीलिङ्गी नामको सट्टामा सर्वनाम उनी प्रयोग गर्नुपर्नेमा ऊ सर्वनाम प्रयोग भएको पाइयो भने पुलिङ्गी नामको सट्टामा सर्वनाम ऊ प्रयोग हुनुपर्नेमा उनी सर्वनाम प्रयोग भई परीक्षणमा सामेल लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सङ्गतिविहीन वाक्य बनाउन पुगेका छन् ।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार परीक्षणका लागि नमुना छनोट गरिएका कुल ६० जना विद्यार्थीमध्ये नाम-सर्वनामबीच सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा २३ प्रतिशतसम्म देखिन्छ भने सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ७७ प्रतिशतसम्म देखिन्छ। यसरी लक्ष्यभाषामा नामको सट्टामा सर्वनामको प्रयोगसम्बन्धी नियमको जानकारी भएर पनि नेपाली भाषा सिकाइमा देखिएको त्रुटिलाई पहिलोभाषा वा मातृभाषाको प्रभावको कारण त्रुटि भएको मान्न सकिन्छ।

विशेषण-विशेष्य पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

वाक्यमा प्रयुक्त विशेष्यको लिङ्ग, वचन र आदर अनुसार विशेषणको लिङ्ग, वचन र आदरको मेललाई विशेषण-विशेष्यको सङ्गति भनिन्छ। प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यअनुसार लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरू निम्नअनुसार छन् :

तालिका नं. ६ : विशेषण-विशेष्यबीच पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण

परीक्षणमा सामेल विद्यार्थी सङ्ख्या : ६०

क्र.सं.	सङ्गतियुक्त वाक्य	सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत
१.	छोरी काली छे/छिन् ।	छोरी कालो छ ।	३५	५८	२५	४२
२.	ठुला छोरा आए ।	ठुला छोरा आयो ।	४५	७५	१५	२५
३.	सानी केटी मरी ।	सानो केटी मर्यो ।	४३	७२	१७	२८
४.	रोगी केटी आयो ।	रोगी केटो आए ।	३२	५३	२८	४७
५.	पातलो केटो आयो ।	पातलो केटी आयो ।	४८	८०	१२	२०
६.	अग्ला हिमाल देखिए ।	अग्लो हिमाल देखियो ।	३८	६३	२२	३७

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमा एकवचन विशेष्य कर्तासँग एकवचन विशेषणको प्रयोग हुनुपर्नेमा बहुवचन विशेषणको प्रयोग भएको पाइयो भने बहुवचन कर्तासँग बहुवचन विशेषणको प्रयोग हुनुपर्नेमा एकवचन विशेषणको प्रयोग भई परीक्षणमा सामेल लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सङ्गतिविहीन वाक्य बनाउन पुगेका छन्।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार परीक्षणका लागि नमुना छनोट गरिएका कुल ६० जना विद्यार्थीमध्ये विशेषण-विशेष्यबीच सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा २० प्रतिशतसम्म देखिन्छ भने सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ८० प्रतिशतसम्म देखिन्छ । तसर्थ लिम्बूभाषाको व्याकरणमा विशेषण-विशेष्यसम्बन्धी पदसङ्गतिको व्यवस्था पाइँदैन । स्रोतभाषामा यस किसिमको सङ्गति नभएकै कारणले लक्ष्यभाषामा यस किसिमको त्रुटि भएको मान्न सकिन्छ ।

भेदक-भेदबीचको पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि

भेद (विशेष्यपद) भेदक (सम्बन्धवाची) षष्ठी विभक्ति को, का, की/रो,रा,री/नो,ना,नी बीच हुने सङ्गतिलाई भेद-भेदक पदसङ्गति भनिन्छ । यो लिङ्ग र वचनअनुसार नै हुन्छ । प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यअनुसार लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नअनुसार तालिकामा वर्गीकरण गरिएका छन् :

तालिका नं. ७ : भेदक-भेदबीच पदसङ्गतिगत त्रुटि विश्लेषण

परीक्षणमा सामेल विद्यार्थी सङ्ख्या : ६०

क्र.सं.	सङ्गतियुक्त वाक्य	सङ्गतिविहीन वाक्य	सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी	प्रतिशत
१.	उसको भाइ गयो ।	उसका भाय गयो ।	४९	८२	११	१८
२.	उसकी बहिनी गई ।	उसको बहिनी गयो ।	४५	७५	१५	२५
३.	आफ्नो घर भत्कियो ।	आफ्ना घर भत्कियो ।	४०	६७	२०	३३
४.	मेरो छोरो आयो ।	मेरा छोरो आयो ।	४८	८०	१२	२०
५.	उसका आफ्ना कोही छैनन् ।	उसका आफ्नो कोही छैनन् ।	४५	७५	१५	२५
६.	मैले मेरा छोरोलाई कलम दिएँ ।	मैले मेरा छोरोलाई कलम दिएँ ।	३०	५०	३०	५०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमा भेद एकवचन हुँदा भेदक पनि एकवचन नै प्रयोग हुनुपर्नेमा बहुवचन भेदकको प्रयोग भएको पाइयो भने भेद बहुवचन हुँदा भेदक पनि बहुवचन नै

प्रयोग हुनुपर्नेमा एकवचन भेदकको प्रयोग भई परीक्षणमा सामेल लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सङ्गतिविहीन वाक्य बनाउन पुगेका छन् ।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार भेद्य-भेदकबीच पदसङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा १८ प्रतिशतसम्म देखिन्छ, भने पदसङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ८२ प्रतिशतसम्म देखिन्छ । लिम्बूभाषाको व्याकरणमा सम्बन्ध कारकको व्यवस्था छ । स्रोतभाषामा भएको कारकलाई लक्ष्यभाषामा गलत ठम्याइएको कारण यस किसिमको त्रुटि भएको मान्न सकिन्छ ।

माथिका सातैवटा तालिमका देखिइएका सार कुरालाई समग्रमा एउटै तालिकामा समेटेर देखाई विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका नं. ८ : समग्र अवस्थाको विश्लेषण

पदसङ्गतिका त्रुटि	सङ्गति नमिलाउने बढीमा	प्रतिशत	सङ्गति मिलाउने कम्तीमा	प्रतिशत
लिङ्ग	४७	७८	१३	२२
वचन	४८	८०	१२	२०
पुरुष	५०	८३	१०	१७
आदर	५५	९२	५	८
नाम-सर्वनाम	४६	७७	१४	२३
विशेषण-विशेष्य	४८	८०	१२	२०
भेद्य-भेदक	४९	८२	११	१८

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार परीक्षणका लागि नमुना छनोट गरिएका कुल ६० जना विद्यार्थीमा परीक्षण गर्दा सबभन्दा बढी त्रुटि आदर सङ्गतिमा पाइन्छ । जसमा सङ्गति मिलाउने विद्यार्थी औसत कम्तीमा ८ प्रतिशतसम्म देखिन्छ, भने सङ्गति नमिलाउने विद्यार्थी औसत बढीमा ९२ प्रतिशतसम्म देखिन्छ ।

प्राप्ताङ्कका आधारमा स्तर निर्धारण

व्याकरणात्मक कोटिगत रूपमा पाँच वाक्यमा ६० जना विद्यार्थीलाई पदसङ्गतिगत परीक्षण गरी प्राप्ताङ्कका आधारमा स्तर निर्धारण गरिएको छ। यसका लागि पाँच वाक्यमा सङ्गति मिलाउनेले १००, चार वाक्य मिलाउनेले ८०, तिन वाक्य मिलाउनेले ६०, दुई वाक्य मिलाउनेले ४० र एक वाक्य मात्र मिलाउनेले २० अङ्क प्राप्त गर्ने गरी अङ्क निर्धारण गरेर मूल्याङ्कन गरिएको छ। यस मूल्याङ्कन अनुसार अधिकतम अङ्क प्राप्त गर्नेलाई अत्युत्तम, ६१-८० अङ्क प्राप्त गर्नेलाई उत्तम, ४१-६० अङ्क प्राप्त गर्नेलाई मध्यम, २१-४० अङ्क प्राप्त गर्नेलाई न्यून र २० सम्म अङ्क प्राप्त गर्नेलाई न्यूनतम स्तर निर्धारण गरिएको छ। यस आधारमा तलको तालिकामा मूल्याङ्कन गरिएको छ :

तालिका नं. ९ : प्राप्ताङ्कका आधारमा स्तर निर्धारण

विद्यार्थी सङ्ख्या र प्राप्ताङ्क निर्धारण	एक वाक्यसम्म मिलाउने २० अङ्कसम्म	दुई वाक्य मिलाउने २१-४० अङ्क	तिन वाक्य मिलाउने ४१-६० अङ्क	चार वाक्य मिलाउने ६१-८० अङ्क	पाँच वाक्य मिलाउने ८१-१०० अङ्क
स्तर निर्धारण →	न्यूनतम	न्यून	मध्यम	उत्तम	अत्युत्तम
सङ्गतिगत आधार ↓					
लिङ्ग	११	१२	१२	१२	१३
वचन	१२	१२	१२	१२	१२
पुरुष	१४	१२	१२	१२	१०
आदर	२०	१५	१०	१०	०५
नाम-सर्वनाम	१०	१०	१२	१४	१४
विशेषण-विशेष्य	१०	१०	१५	१३	१२
भेदक भेद्य	१४	१२	१२	११	११

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७४ ।

उपर्युक्त विश्लेषित तथ्याङ्कअनुसार विद्यार्थीले हासिल गरेको नतिजालाई अङ्कन गरी अत्युत्तम, उत्तम, मध्यम, न्यून र न्यूनतम गरी पाँच वर्गमा विभाजन गरिएको छ ।

यसअनुसार ६० जना विद्यार्थीको सङ्गतिगत आधारलाई हेर्दा लिङ्गमा एक वाक्य मिलाउने न्यूनतम ११ जना, दुईवटा वाक्य मिलाउने न्यून १२ जना, तिनवटा वाक्य मिलाउने मध्यम १२ जना, चारवटा वाक्य मिलाउने उत्तम १२ जना र पाँचवटा वाक्य मिलाउने अत्युत्तम १३ जना देखियो । त्यसैगरी वचनमा एक वाक्य मिलाउने न्यूनतम १२ जना, दुईवटा वाक्य मिलाउने न्यून १२ जना, तिनवटा वाक्य मिलाउने मध्यम १२ जना, चारवटा वाक्य मिलाउने उत्तम १२ जना र पाँचवटा वाक्य मिलाउने अत्युत्तम १२ जना रहेको देखिन्छ भने पुरुषमा एक वाक्य मिलाउने न्यूनतम १४ जना, दुईवटा वाक्य मिलाउने न्यून १२ जना, तिनवटा वाक्य मिलाउने मध्यम १२ जना, चारवटा वाक्य मिलाउने उत्तम १२ जना र पाँचवटा वाक्य मिलाउने अत्युत्तम १२ जना रहेको देखिन्छ र आदरमा एक वाक्य मिलाउने न्यूनतम २० जना, दुईवटा वाक्य मिलाउने न्यून १५ जना, तिनवटा वाक्य मिलाउने मध्यम १० जना, चारवटा वाक्य मिलाउने उत्तम १० जना र पाँचवटा वाक्य मिलाउने अत्युत्तम ५ जना रहेको पाइयो साथै नाम-सर्वनाममा एक वाक्य मिलाउने न्यूनतम १० जना, दुईवटा वाक्य मिलाउने न्यून १० जना, तिनवटा वाक्य मिलाउने मध्यम १२ जना, चारवटा वाक्य मिलाउने उत्तम १४ जना र पाँचवटा वाक्य मिलाउने अत्युत्तम १४ जना रहेको देखिन्छ । विशेषण-विशेष्यमा एक वाक्य मिलाउने न्यूनतम १० जना, दुईवटा वाक्य मिलाउने न्यून १० जना, तिनवटा वाक्य मिलाउने मध्यम १५ जना, चारवटा वाक्य मिलाउने उत्तम १३ जना र पाँचवटा वाक्य मिलाउने अत्युत्तम १२ जना रहेको देखियो र भेदक-भेद्यमा एक वाक्य मिलाउने न्यूनतम १४ जना, दुईवटा वाक्य मिलाउने न्यून १२ जना, तिनवटा वाक्य मिलाउने मध्यम १२ जना, चारवटा वाक्य मिलाउने उत्तम ११ जना र पाँचवटा वाक्य मिलाउने अत्युत्तम ११ जना रहेको पाइयो ।

यसरी माथिको तालिकाका आधारमा हेर्दा कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने पदसङ्गतिगत त्रुटिका आधारमा उक्त विद्यार्थीको स्तर औसतमा मध्यम रहेको पाइन्छ ।

सारांश

नेपाली भाषा सिकाइमा कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिमध्ये पदसङ्गतिका क्षेत्रलाई अध्ययन गरी प्राप्त तथ्यांकलाई विश्लेषण गर्दा आदर सङ्गति र पुरुष सङ्गतिमा बढी त्रुटि गरेको पाइयो। त्यसपछि भेद्य र भेदक, विशेष्य-विशेषण, वचन, लिङ्ग, नाम, सर्वनामका क्रममा त्रुटि भएको पाइयो।

कर्ता स्त्रीलिङ्ग हुँदा क्रियापद पुलिङ्ग, एकवचन कर्तासँग बहुवचन क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो। कर्ता बहुवचन हुँदा क्रियामा एकवचनको प्रयोग भएको पाइयो। एकवचन विशेष्यसँग बहुवचन विशेषणको सङ्गति गराउने प्रयास गरिएको पाइयो। नाम-सर्वनामबिचको सङ्गति पनि उचित किसिमले नमिलाएको पाइयो। भेद्य बहुवचन हुँदा भेदक एकवचनको प्रयोग भएको पाइयो। प्रथम पुरुष एकवचन कर्तासँग तृतीय पुरुष एकवचन क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो। त्यसै गरी निम्न, मध्यम, उच्च र विशेष आदरार्थी क्रियापदको समुचित प्रयोग भएको पाइएन।

स्रोत भाषा लिम्बूमा भाषिक नियमको पर्याप्त व्यवस्था भएको व्याकरण नहुन र लक्ष्य भाषा सिकाउनमा बाधा उत्पन्न हुनु प्रमुख कारण मानिन्छ। पदसङ्गतिमा प्रमुख त्रुटिहरूको क्षेत्र आदर र पुरुष हुनुमा स्रोत भाषामा तत्सम्बन्धी व्यवस्था नहुनु पनि हो। लिम्बूभाषा र नेपाली भाषा फरक भाषा परिवारका हुनु, लक्ष्य भाषाको शब्दभण्डार विद्यार्थीमा नहुनु, पदसङ्गतिविहीन वाक्य हास्यास्पद र फरक अर्थको हुन्छ भन्ने थाहा नहुनु, असावधानी, अभ्यासको कमी आदि कारणहरू नै पदसङ्गतिगत त्रुटि हुनुमा प्रमुख कारण मानिन्छन्।

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सारांश

यस अध्यायमा भापा जिल्लाका शिवसताक्षी नगरपालिका, भद्रपुर नगरपालिका र कचनवकल गाउँपालिकाका सातवटा विद्यालयका छात्रछात्रा गरी जम्मा ६० जना लिम्बू विद्यार्थी समेटी उनीहरूले नेपालीभाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिसम्बन्धी विषय छनोट गरी विभिन्न खण्ड/अध्यायमा विभाजन गरी अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ।

अध्याय एकमा आफूले गर्न लागेको विषयको शोध परिचय रहेको छ। जसमा अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याकथन, अध्ययनको औचित्य तथा महत्त्व, अध्ययनको सीमाङ्कन र शोधपत्रको रूपरेखा रहेको छ। अध्ययनको पृष्ठभूमिमा शोध भनेको के हो उल्लेख गरिएको छ भने समस्याकथनमा अध्ययनमा हुन सक्ने समस्याहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ। त्यस्तै अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक आधार प्रस्तुत गरिएको छ। अध्याय तिनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ भने शोधविधिमा त्रुटि विश्लेषणलाई मुख्य रूपमा लिएको छ। त्यसैगरी अध्याय चारमा कक्षा सातका लिम्बूभाषी विद्यार्थीको पदसङ्गतिगत त्रुटिको विश्लेषण गरिएको छ। यसमा कर्ता-क्रिया, नाम-सर्वनाम, विशेषण-विशेष्य र भेद्य-भेदकसम्बन्धी प्राप्त त्रुटिहरूलाई तालिमकामा प्रस्तुत गरिएको छ। त्यसैगरी अध्याय पाँचमा सारांश, निष्कर्ष, सुझाव र उपयोगिता साथै भावी अनुसन्धानका सम्भावित शीर्षकहरू समावेश गरी यो शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्ने कार्य भएको छ।

समग्रमा भन्नुपर्दा माथिका सातैवटा तालिकालाई अध्ययन गर्दा लिम्बूभाषी विद्यार्थीले मातृभाषाको प्रभावका कारण नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा मध्यम खालको त्रुटि गरेको पाइएको छ।

निष्कर्ष

भाषा शिक्षणका क्रममा देखापर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्नु सजिलो कुरा हो तर ती त्रुटिहरू निराकरणका लागि उपयुक्त उपाय पत्ता लगाउनु निश्चय पनि सजिलो कार्य होइन। यद्यपि त्रुटिहरू भाषाका प्रयोगकर्ताको क्रममा खास चरण पार गरिसकेपछि स्तरीकृत हुन

पुगछन् र उनीहरूका भाषाको अभिन्न अङ्ग एवम् पहिचान भएर रहन थाल्छन्। त्यस स्थितिमा तिनको निराकरण गर्ने काम निकै दुष्कर हुन्छ तर भाषा सिक्दै गरेको अवस्थामा रहेका त्रुटिलाई चाहिँ निराकरण गर्दै लैजान सकिन्छ।

त्रुटिले भाषा सिकाइको प्रकृति र प्रवृत्तिलाई सङ्केत गर्दछ। यस्ता त्रुटिहरू पत्ता लगाएर अध्ययन गर्नु अत्यन्त आवश्यक छ। यस्ता त्रुटिहरू पहिलो भाषाका विद्यार्थीले भन्दा दोस्रो भाषाका रूपमा भाषा सिक्ने विद्यार्थीले गर्ने गर्दछन्। नेपाली भाषाका सन्दर्भमा हेर्दा यो एक राष्ट्रभाषा, माध्यमभाषा आदि भएर पनि यसका पाठकहरू पहिलो भाषाका तुलनामा दोस्रो भाषाकै रूपमा सिक्ने बढी छन्। नेपाली भाषालाई गुरुका रूपमा मान्दा यसका दोस्रो भाषी चेलाकै चाप बढी छ। त्यसैले नेपाली भाषाको सफल प्रयोग र व्यवहार चलाउन यससँग सम्बन्धित विभिन्न त्रुटिहरू खोजी गर्दै निराकरण गर्नु आवश्यक छ।

माथिल्ला कक्षामा अध्ययन गर्ने नेपाली भाषी विद्यार्थीहरूले भाषा सिकाइमा विभिन्न प्रकारका त्रुटि गरेको पाइन्छ भने तल्लो कक्षामा अध्ययन गर्ने र नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरू त भन यो प्रक्रिया प्रचुर मात्रामा पाइन्छ। यहाँ कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ। अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्रीको रूपमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, नाम-सर्वनाम, विशेषण-विशेष्य, भेद्य-भेदक, सङ्गति मिलाउनुपर्ने वाक्यहरूका अतिरिक्त वाक्य निर्माण, चित्र वर्णन, जोडा मिलाउने, अनुच्छेद लेखन, चिठी लेखन, प्रत्यक्ष संवादलाई पनि सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ। विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त उत्तरपुस्तिकालाई परीक्षण गर्दा अधिकांश विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो।

कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिका विविध क्षेत्रमा के कति त्रुटि गरे भन्ने कुरालाई बुँदागत रूपमा तल उल्लेख गरिन्छ :

१. कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिका विभिन्न क्षेत्रमा गरेका त्रुटिअनुसार उनीहरूले लिङ्गसम्बन्धी त्रुटि बढीमा ७८ प्रतिशतसम्म गरेका छन्। लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्गसम्बन्धी सङ्गतिको ख्याल गरेका छैनन्। वाक्यहरूमा स्त्रीलिङ्ग कर्ताहरूका लागि पुलिङ्ग क्रियापदको प्रयोग भएको छ। नेपाली भाषामा यस्तो असङ्गति स्वीकार्य हुँदैन। उदाहरण (क) केटी लेच्छ। (कर्ताअनुसार क्रियापदको लिङ्ग सच्याउ)मा एकवचन स्त्रीलिङ्गी कर्ता 'केटी'का

लागि सोही लिङ्ग, वचनअनुसार स्त्रीलिङ्गी क्रियापद 'लेच्छे' हुनुपर्थ्यो तर तेसो नभई कर्तासँग पुलिङ्ग क्रियापद 'लेच्छ'को प्रयोग भएको छ ।

२. वचनसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन गर्दा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले विभिन्न किसिमले त्रुटि गरेको पाइयो । लिम्बू विद्यार्थीहरूले वचनसम्बन्धी त्रुटि बढीमा ८० प्रतिशतसम्म गरेका छन् । साधारणतः कर्ता जुन लिङ्ग, वचन र पुरुषमा हुन्छ, क्रिया पनि सोही लिङ्ग, वचन र पुरुषअनुसार नै हुन्छ, तर यहाँ एकवचन कर्तासँग बहुवचन क्रियापद र बहुवचन कर्तासँग एकवचन क्रियापदको प्रयोग भएको छ, जस्तै: प्रहरीहरू चोर समात्छ । यस वाक्यमा बहुवचन कर्ता 'प्रहरीहरू'का लागि सोही वचनअनुसार बहुवचन क्रियापद 'समात्छन्' हुनुपर्थ्यो तर त्यसो नभई कर्तासँग एकवचन क्रियापद 'समात्छ'को प्रयोग भएको छ ।
३. पुरुषसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन गर्दा कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पुरुषसङ्गतिमा त्रुटि गर्ने बढीमा ८३ प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइयो । कर्ता प्रमुख प्रथम पुरुष 'म'सँग प्रथम पुरुष एकवचन क्रियापद 'लेच्छु' प्रयोग हुनुपर्नेमा त्यसो नभई तृतीय पुरुष एकवचन क्रिया 'लेच्छ'को प्रयोग गरेको पाइन्छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषाको प्रभाव परेर पनि यस्तो खाले त्रुटि गरेका हुन सक्छन् । उनीहरूलाई पुरुषसम्बन्धी नियम तथा शिक्षकको प्रभावकारी शिक्षण नभएर पनि यस्तो त्रुटि गरेको हुन सक्छ ।
४. आदरसम्बन्धी पदसङ्गतिगत त्रुटिमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले बढीमा ९२ प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइयो । आदर गर्नुपर्ने अवस्थामा अनादरपूर्ण वाक्यको सङ्गति गरेको पाइयो, जस्तै: तिमी पढ्छ । वाक्यमा एकवचन द्वितीय पुरुष मध्यम आदरवाचक कर्ता 'तिमी'सँग पढ्छ क्रियापदको प्रयोग भएको छ, जुन त्रुटिपूर्ण छ, यसरी उनीहरूले त्रुटि गर्नुको कारण चाहिँ घरायसी प्रयोगमा लिम्बूभाषाको प्रयोग गरेर, नेपाली भाषामा आदरको तह थाहा नभएर, कक्षामा शिक्षकको शिक्षण प्रभावकारी नभएका कारण हुन सक्छन् ।
५. कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिका विविध क्षेत्रमा गरेका त्रुटिहरूलाई अध्ययन गरी प्राप्त निष्कर्षका आधारबाट समग्रमा भन्नुपर्दा दिइएका प्रश्नहरूको उत्तर लेखनका क्रममा छनोट गरिएका विद्यार्थीहरूमध्ये केही

विद्यार्थीले केही ठाउँमा त्रुटि गरेको पाइए पनि पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि नगरी लेख्ने विद्यार्थी कोही पनि भेटिएनन् । अध्ययन गरिएका विभिन्न त्रुटिका क्षेत्रमध्ये पदसङ्गतिसम्बन्धी अध्ययनमा आदर र पुरुषसम्बन्धी त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू धेरै पाइयो । उनीहरूले लिङ्ग, वचनसम्बन्धी पनि त्रुटिरहित वाक्य निर्माण गर्न सकेनन् । साथै नाम-सर्वनाम, विशेषण-विशेष्य र भेद-भेदक सङ्गतिसम्बन्धी पनि उचित किसिमको सङ्गति देखेनन् । त्यसैले त्रुटिरहित वाक्य निर्माण गर्न सकेनन् । विद्यार्थीहरूबाट यस्ता त्रुटिहरू हुनुमा पदसङ्गतिका बारेमा ज्ञान नहुनु, मातृभाषाको प्रभाव पर्नु, शिक्षकबाट उचित सल्लाह र परामर्शको अभाव, कथ्य-लेख्य अभ्यासको कमी हुनु कारण हुन सक्छन् ।

त्यस्तै स्त्रीलिङ्गी कर्ता प्रयोग गरेको ठाउँमा पुलिङ्ग क्रियापद र विशेषण पुलिङ्गको प्रयोग गरेको पाइयो । आदर, लिङ्ग, वचनअनुसार विशेषणको लिङ्ग, वचन र आदरको मेल भएको पाइन्छ । यस्ताखाले त्रुटि गर्नुमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नियमको ज्ञान नहुनु, मातृभाषाको प्रभाव पर्नु, भ्रन्भट मान्नु आदि हुन सक्छन् ।

सिकाइमा परिपक्वता आउँदै जाँदा क्रमिक रूपले त्रुटि कम हुँदै जान्छ र भाषा सिकदै गइन्छ । वातावरणीय प्रभावबाट दोस्रो भाषा सिकाइ प्रभावित हुन्छ । नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा भएकाले यहाँका प्रत्येक नेपालीले नेपाली भाषा शुद्ध बोल्न र लेख्न जान्नु आवश्यक छ । नेपालीले नेपाली भाषा प्रयोग गर्नु, प्रयोगमा एकरूपता ल्याउनु आवश्यक देखिन्छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोगमा शुद्धता ल्याउन निकै मेहेनत गर्नुपर्ने हुन्छ । दोस्रो भाषा शिक्षण सिकाइमा पनि विविधता हुने भएकाले कठिनाइ उत्पन्न हुन्छ । पारिवारिक र सामाजिक प्रभावका कारण दोस्रो भाषा सिकाइ प्रभावित हुन्छ । बहुभाषिक र बहुजातीय देश नेपाल पूर्वी नेपालमा बसोबास गर्ने लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शुद्ध प्रयोग गर्न निकै समस्या छ । पहिलो कुरा त कथ्य वा मौखिक प्रयोगमा शुद्धता ल्याउन कोसिस गर्नु पर्छ । त्यसपछि श्रवण, पठन र लेखनमा पनि शुद्धता ल्याउनु पर्ने हुन्छ । नेपाली भाषा नेपालको समृद्ध, सम्पन्न र विकसित वैधानिक मान्यता प्राप्त मानक तथा लोकप्रिय भाषा भएकाले यसको शुद्ध प्रयोग गर्नु न्यूनतम र अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुने कुरा हामी कसैले पनि बिर्सनु हुन्न । नेपाली भाषामा अरू स्तरीयता थप्न र शुद्धता कायम गरी भाषिक एकतामा आबद्ध हुन पनि उत्तिकै आवश्यक छ भन्ने कुरा नकार्न सकिन्न । यस्तै भाषिक विविधताका विभिन्न कारणमध्ये लिम्बू जातिबाट नेपाली भाषिक पदसङ्गतिमा

भएका त्रुटिहरूको व्याख्या विश्लेषणमा आधारित भई केही सुझावहरू दिने जमर्को गरिएको छ ।

दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली प्रयोग गर्ने लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले यसलाई स्तरीय र शुद्ध प्रयोग गर्नमा निकै त्रुटि गर्ने भएकाले पनि उनीहरूको सिकाइमा पदसङ्गति लगायत विविध पक्षमा विशेष सचेतता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ । लिम्बूभाषी तल्लो कक्षाका विद्यार्थीहरूले विशेषतः पदसङ्गति लगायत अन्य क्षेत्रमा गर्ने अधिक त्रुटिलाई कम गर्ने र तुलनात्मक रूपमा नेपाली भाषी सरहको नजिक ल्याउन विभिन्न उपायहरूको आवश्यकता महसुस गरी केही सुझावहरू बुँदागत रूपमा निम्न प्रकारले प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. विकसित देशहरूको शिक्षापद्धतिलाई हेर्ने हो भने प्रारम्भिक तहमा भाषाको सरल र शुद्ध प्रयोग गर्ने क्षमतामा विकसित भइसकेको हुन्छ तर हाम्रो देशमा उच्च तहमा पुग्दा पनि सामान्य त्रुटिहरू पनि देखिन्छन् । यस कारणले पनि प्रचलित पाठ्यक्रममा परिमार्जनको आवश्यकता देखिन्छ ।
२. नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूप्रतिको नकारात्मक तथा खुकुलो स्तरको धारणा हटाउनु पर्छ । नेपाली विषय त जसले पढाए पनि हुन्छ विद्यार्थीहरू आफैँले पनि पढेर पास गरिहाल्छन् भन्ने सोचका कारण कमजोर खाले तालिम अप्राप्त शिक्षकहरूलाई नेपाली भाषा शिक्षण गर्न लगाउने परिपाटीको अन्त्य गरिनुपर्छ ।
३. आमरूपमै नेपाली भाषालाई उपेक्षित भावनाले हेरिने गरेको पाइन्छ । जसरी लेखे पनि हुन्छ भन्ने भावनालाई विकसित हुन दिनु हुँदैन । यस्तो भावनाले बाधकको रूपमा कार्य गर्ने हुँदा नेपाली भाषाको उन्नति र स्तरीयता कायम हुन सक्दैन ।
४. नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, सम्पर्क भाषा, सञ्चारको भाषा, शिक्षा र प्रसारणको भाषा भएकाले पनि यसमा सक्षम, शुद्ध र स्तरीय भाषा प्रयोग गर्न सकिने बनाउन योग्य तालिम प्राप्त र दक्ष शिक्षकको आवश्यकता पर्दछ । नेपाली भाषी शिक्षकलाई भाषा शिक्षण गर्न लगाउने र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकेका तालिम प्राप्त भएमा मात्र शिक्षण गर्न दिनुपर्छ ।
५. दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूका लागि छुट्टै किसिमको पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरी उनीहरूलाई विशेष ध्यान दिएर धेरै समय

प्रयोग गरेर, बढी अभ्यास गराएर, विशेष विधि र सामग्रीको प्रयोग गरेर शिक्षण गराउनु पर्छ ।

६. पहिलो भाषाका रूपमा भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूसँग बसेर सिक्नुपर्ने परिस्थितिमा शिक्षकले लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई पदसङ्गति सम्बन्धी गर्न सक्ने प्रमुख त्रुटिहरूको क्षेत्र पहिचान गरी त्यसमा विशेष जोड दिई सिक्ने अनुकूल वातावरण सृजना गरिदिनु आवश्यक हुन्छ । उनीहरूलाई अपहेलित व्यवस्था ग्लानि हुने स्थितिमा कदापि आउन दिनु हुँदैन ।
७. पदसङ्गतिका विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न शब्द तथा वाक्य विद्यार्थीहरूलाई निर्माण गर्न लगाई एकले अर्काको उत्सुकतापूर्वक मूल्याङ्कन तथा सुभाबलाई शिक्षकले थप पुष्टि गरी राम्रो गर्नेलाई पुरस्कृत गर्न, स्यावासी दिन र कमजोरीलाई उत्सुकता जगाउन आवश्यक देखिन्छ ।
८. विद्यालय स्तरमा अङ्ग्रेजी बाहेक अन्य विषय शिक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूबाट प्रयोग भएका अशुद्धिहरूलाई शिक्षकले जानेबुझेसम्म सच्याइ सधैं शुद्ध र सरल भाषा प्रयोगमा उत्प्रेरित गर्नु पर्दछ ।
९. शिक्षण गर्नुपर्ने व्याकरणिक एकाइलाई वातावरणसँग समायोजन गराई सोहीअनुसारको पदसङ्गतिगत सामग्रीहरू गरी उनीहरूलाई प्रयोग गर्न लगाउने । शिक्षकले पनि प्रयोगात्मक प्रदर्शन, प्रश्नोत्तर विधि अपनाएर शिक्षण गर्न ध्यान दिनुपर्छ ।
१०. नेपाली भाषा शिक्षण गर्न शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई बढी क्रियाशील बनाइ बोल्न र लेख्न प्रतिस्पर्धाको स्थिति सृजना गरी शुद्ध प्रयोग गर्नेलाई पुरस्कृत र स्यावासीबाट प्रोत्साहित गर्ने र अशुद्ध प्रयोग गर्नेलाई पनि शुद्ध प्रयोग गर्नेतर्फ प्रोत्साहित गर्नुपर्छ ।
११. यस अध्ययनमा अधिकांश त्रुटिहरू व्याकरणिक नियमहरूको जानकारी नहुनाले र अभ्यासको कमीले हुन गएको देखिन्छ । त्यसैले विद्यार्थीलाई कक्षाकोठामा नै अभ्यासका अवसरहरू प्रदान गरी त्यसका प्रभावको लेखाजोखा गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

१२. व्याकरण शिक्षण अवश्य पनि रूखो र निरस हुन्छ । व्याकरणको अध्ययनबाटै भाषिक शुद्धता कायम गर्न सकिने हुँदा सबै विद्यालयहरूमा प्रथमतः व्याकरण सिकाउनु पर्छ । व्याकरण शिक्षणमा प्रदर्शन विधि, आगमन विधिहरू आवश्यकता अनुरूपका अन्य विधिहरू प्रयोग गरेमा समस्या हटाउन सकिन्छ ।
१३. दुर्गम क्षेत्रमा पनि योग्य शिक्षक सामग्री, शैक्षणिक निरीक्षण, समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराइ कमी हुन नदिने र शिक्षण सिकाइप्रति विद्यार्थीहरूलाई उत्प्रेरणा जगाउन सक्रिय सहयोग पुऱ्याउनु पर्छ ।
१४. जुनसुकै सीप विकासको लागि जग बलियो हुनै पर्छ । उच्च शिक्षासम्म पुग्न दक्ष, योग्य, भाषाविज्ञ बन्न भाषा शिक्षणमा सक्षम हुन र भाषाको सही प्रयोगकर्ता हुन तल्लो तहमा नै व्याकरण शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्छ । व्याकरणिक ज्ञानमा स्तरअनुसार स्पष्ट पार्न सकियो भने उनीहरूबाट हुन सक्ने त्रुटि कम गराउन सकिन्छ ।
१५. व्याकरणका सैद्धान्तिक नियमहरूलाई शिक्षक स्वयम्ले राम्ररी अध्ययन गरी पाठ्यपुस्तकभित्र मात्र केन्द्रित नरही सम्बन्धित अन्य सहायक पुस्तकहरूको समेत अध्ययन गरी भाषामा आफूले निपूर्णता प्राप्त गरेर मात्र विद्यार्थीहरूको सिकाइमा ध्यान पुऱ्याउने किनकि शिक्षक स्वयम् पनि एउटा सिकारु भएकाले अध्ययनशील हुनु आवश्यक देखिन्छ ।
१६. दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूमा मातृभाषाको प्रभाव बढी पर्ने हुँदा कक्षामा नै प्रशस्त अभ्यासको अवसर प्रदान गर्ने, गृहकार्य बढी दिने र नेपाली भाषी विद्यार्थी तथा गैरनेपाली भाषी विद्यार्थीहरूसँग सम्भव भएसम्म सम्पर्क बढाउन अन्तरक्रिया गर्ने प्रयास गर्न सल्लाह दिनु पर्छ ।
१७. भाषा ज्ञानमूलक नभई सीपमूलक हुने हुनाले यसको विकासका लागि अभ्यास तथा प्रयोग विधिलाई अपनाउनु पर्छ । भाषा सिकाइका क्रममा पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटि हटाउन वा कम गर्न विद्यार्थीलाई सचेतता अपनाउनु पर्छ । विद्यार्थीलाई पाठ्यपुस्तकका कुनै पाठ किताब नहेरी लेख्न लगाउने, सिर्जनात्मक रचनाहरू लेख्न लगाइ राम्रो अभिव्यक्ति र सिर्जना गर्नेलाई पुरस्कृत गर्ने, स्याबासी दिने र कमजोर विद्यार्थीहरूलाई पनि साथीहरूको हेरेर सुधार गर्न प्रेरणा दिनु पर्छ ।

१८. हरेक सीपको विकास गर्ने प्रमुख आधार नै तल्लो तह मानिन्छ। त्यसो हुँदा प्राथमिक तहमा व्याकरण शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्छ। प्राथमिक तहदेखि नै विद्यार्थीहरूमा व्याकरणको राम्रो ज्ञान गराइने हो भने भाषा शिक्षणमा विद्यार्थीहरूले कम त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ।

१९. सम्बन्धित शैक्षिक तहहरूका पाठ्यक्रम र पठन पाठन नामक नेपाली भाषामा देखिने पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरूको निराकरण गर्न सकिने किसिमले तयार गरी त्यसलाई अनिवार्यतः कार्यान्वयन हुन सक्ने वातावरण तयार हुनुपर्ने देखिन्छ।

२०. कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिगत सामान्यभन्दा सामान्य कुराहरूमा त्रुटि गरेका छन्। त्यस्ता त्रुटिका पक्षहरूलाई तल्लो तहदेखि नै निराकरणात्मक उपायहरूमा ध्यान दिई हटाउनुपर्ने हुन्छ।

२१. पिछडिएको जनजातिमध्येको लिम्बू भोटबर्मेली भाषा परिवार भएको र नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको भएकाले यी भाषाका बीच विभिन्न विषय क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान हुनु नितान्त आवश्यक देखिन्छ। लिम्बूभाषामा लुप्त अवस्थामा रहेका लोक साहित्यको खोज गरी यिनीहरूको सांस्कृतिक परम्परा जीवन्त राख्नुपर्ने देखिन्छ। प्राथमिक शिक्षा मातृभाषामा लिन पाउने अधिकारको निमित्त लिम्बू जातिलाई सचेत गरी त्यस क्षेत्रमा आवश्यक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नुपर्छ।

अन्त्यमा कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिका क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरूको सामान्य सर्वेक्षणात्मक अध्ययन हो। यो अध्ययन पदसङ्गतिका क्षेत्रमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बद्ध भएकाले उनीहरूले ती विभिन्न क्षेत्रहरूमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन यहाँ गरिएको छ। पदसङ्गतिका विविध क्षेत्रमा उनीहरूले गर्ने त्रुटिहरूलाई ध्यानमा राख्दै पटकपटक त्यस्ता त्रुटिहरू नदोहोरिउन, उच्चतहमा पुग्दा शैक्षणिक दृष्टिले उनीहरूलाई ती क्षेत्रमा समस्याहरू नआउन, त्यस्ता समस्याहरू समाधानका लागि अध्ययन गरिएका कुरा र प्रस्तुत सुझावले सम्बन्धित शिक्षार्थीहरूका शैक्षणिक गुणस्तर वृद्धिका सन्दर्भमा सम्बन्धित क्षेत्रलाई आवश्यक सहयोग पुग्न सक्ने आशा लिइएको छ।

उपयोगिता

यो अध्ययन भापा जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय अन्तर्गत कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूमा पूर्ण रूपमा आधारित छ। सामग्री सङ्कलनका क्रममा पनि भापा जिल्लाका सातओटा विद्यालयका छात्रछात्रा गरी जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा देखिने त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित छ। वस्तुतः यो एक सानो परियोजना मात्र हो। आफ्नो अध्ययनको प्रयोजन अनुसार सङ्क्षिप्त रूपमा एउटा सानो क्षेत्रलाई आधार मानेर अध्ययनका परिणामहरू प्रस्तुत गरिएका छन्। हुन त यस अध्ययनमा पनि वस्तुगत यथा तथ्यहरूलाई आधारमानी सम्बन्धित भाषाको सामान्य स्वरूपको खोजी अध्ययन गरी धेरै कुराहरूलाई सङ्क्षिप्त र सत्य तथ्य रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। तापनि यस सम्बन्धी अध्ययनमा पूर्णताका लागि सम्पूर्ण लिम्बू क्षेत्रलाई ओगटी भाषिक सूक्ष्मत्तम गहिराइमा पुगेर सम्पूर्णताको प्रतिनिधित्व हुने गरी पूर्णता प्रदान गर्न आवश्यकता महसुस गरिएको छ।

दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली प्रयोग गर्ने लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले यसलाई स्तरीय र शुद्ध प्रयोग गर्नमा निकै त्रुटि गर्ने भएकाले पनि उनीहरूको सिकाइमा पदसङ्गति लगायत विविध पक्षमा विशेष सचेतता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ। लिम्बूभाषी तल्लो कक्षाका विद्यार्थीहरूले विशेषतः पदसङ्गति लगायत अन्य क्षेत्रमा गर्ने अधिक त्रुटिलाई कम गर्ने र तुलनात्मक रूपमा नेपाली भाषी सरहको स्तरको नजिक ल्याउन विभिन्न उपायहरूको आवश्यकता देखिएको पाइन्छ।

यहाँ राष्ट्रभाषाका साथै सम्पर्क भाषा तथा विचार विनिमय गर्ने साझा भाषाको लिखित अभिव्यक्तिमा देखिने गरेका त्रुटिहरूलाई समयमा नै निराकरण गरी शुद्ध भाषिक प्रयोगतर्फ उन्मुख गराउन तल केही नीतिगत तथा कार्यान्वयन तहका सुझावहरू पेस गर्ने प्रयास गरिएको छ।

नीतिगत तह

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिहरू निराकरणको लागि हाम्रो पाठ्यक्रममा नै आमूल परिवर्तनको आवश्यकता छ। कानुनी रूपमा नै नीति ल्याउनु जरुरी छ। नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, सम्पर्कभाषा, सञ्चारको भाषा, शिक्षा र प्रसारणको भाषा भएकाले पनि यसमा शुद्ध र स्तरीय भाषा प्रयोग गर्न सकिने बनाउन योग्य तालिम

प्राप्त र दक्ष भाषा शिक्षकको आवश्यकता पर्दछ। यसका लागि भाषा शिक्षकलाई भाषासम्बन्धी तालिम, भाषिक शुद्धताप्रति ध्यान दिन आवश्यक छलफल, गोष्ठी, सेमिनार सञ्चालन गरी भाषा शिक्षकहरूमा आपसी छलफल तथा भाषा विशेषज्ञको सल्लाह लिनु जरुरी छ। पाठ्यक्रममा पदसङ्गतिलाई गम्भीरताका साथ लिनु आवश्यक छ। सामुदायिक विद्यालयमा भाषिक सिकाई उपलब्धि हासिल नगरेका विद्यार्थीलाई कक्षा चढाउन नपाउने, शैक्षिक तालिम केन्द्रद्वारा प्रदान गरिने बहुभाषिक तालिमलाई वैज्ञानिक प्रभावकारी बनाइ निरन्तरता प्रदान गरिनुपर्ने जस्ता कुरालाई नीगिगत रूपमै कार्यान्वयन गर्न सकेमा भाषिक सीप विकासमा प्रभावकारी बन्ने थियो।

कार्यान्वयन तह

पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिको निराकरण कार्यान्वयनका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधिद्वारा प्रस्तुत गर्नुको सट्टा प्रयोगमूलक अभ्यासमा जोड दिई विशेष ध्यान दिएर धेरै समय अभ्यास र प्रयोग गराएर, विशेष विधि, सामग्रीको प्रयोग गरी तथा आवश्यकता अनुसार व्यक्तिगत शिक्षण गराउनु पर्छ। पहिलो भाषाका रूपमा भाषा सिकने विद्यार्थीहरूसँग बसेर सिक्नुपर्ने परिस्थितिमा शिक्षकले लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई पदसङ्गतिसम्बन्धी गर्न सक्ने प्रमुख त्रुटिहरूको क्षेत्र पहिचान गरी त्यसमा विशेष जोड दिई अनुकूल वातावरण तथा समाहित शिक्षाको मूल मर्म अनुरूप “एकअर्कासँगै बसौं र सँगै सिकौं”को भावना सिर्जना गर्नु आवश्यक हुन्छ।

भाषा ज्ञानमूलक नभई सीपमूलक हुने हुनाले यसको विकासका लागि अभ्यास तथा प्रयोग विधिलाई अपनाउनु पर्छ। कक्षामा विद्यार्थीहरूलाई भाषिक सीप सिकाउने नभई विषयवस्तु मात्र रटाउने प्रचलन बढी देखिन्छ। यस्तो प्रकृतिले गर्दा भाषाको शुद्धताप्रति उचित ध्यान जान नसकेको परिस्थितिमा भाषा शिक्षकले विषयवस्तु शिक्षण नभएर भाषा शिक्षणमा जोड दिनु पर्दछ। नेपाली कथ्य तथा लेख्यमा पोख्त बनाउन विद्यार्थीलाई कक्षामा मात्र नभएर कक्षा बाहिर विद्यालय परिसर वरिपरि पनि नेपाली भाषामा अभ्यास गर्ने तथा पुस्तकालयका पुस्तकहरू बसेर पढ्ने मौका दिनुपर्छ। भाषाका शिक्षकहरूमा खोज अनुसन्धानमूलक सामग्रीहरूको अध्ययन गर्ने बानी नभएकाले उनीहरू आफ्नो व्याख्यामा नै सीमित हुने परिपाटीले गर्दा विद्यार्थीमा भाषासम्बन्धी सुधार ल्याउने अवसर नै नपाउने हुँदा विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने भाषामा अत्याधिक त्रुटि देखापरेका पाइन्छन्। यसका लागि स्वयम्

शिक्षक अध्ययनशील हुनु आवश्यक छ। प्राथमिक तहदेखि नै विद्यार्थीहरूमा व्याकरणको राम्रो ज्ञान गराइने हो भने भाषा शिक्षणमा विद्यार्थीहरूले कम त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ। भाषा पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा नेपाली भाषी विद्यार्थी लक्षित मात्र नभएर गैरनेपाली भाषी विद्यार्थी पनि केन्द्रित रही सिकारुको क्षमता र स्तरलाई ख्याल गरी निर्माण गरिनु उचित देखिन्छ।

यो अध्ययन पदसङ्गतिका क्षेत्रमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बद्ध भएकाले उनीहरूले ती विभिन्न क्षेत्रहरूमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन यहाँ गरिएको छ। पदसङ्गतिका विविध क्षेत्रमा उनीहरूले गर्ने त्रुटिहरूलाई ध्यानमा राख्दै फेरि पनि त्यस्ता त्रुटिहरू नदोहोरियोस्, उच्चतहमा पुग्दा शैक्षणिक दृष्टिले उनीहरूलाई ती क्षेत्रमा समस्याहरू नआऊन्, त्यस्ता समस्याहरू समाधानका लागि अध्ययन गरिएका कुरा र प्रस्तुत सुझावले सम्बन्धित शिक्षार्थीहरूका शैक्षणिक गुणस्तर वृद्धिका सन्दर्भमा सम्बन्धित क्षेत्रलाई आवश्यक सहयोग पुग्ने आशा लिइएको छ।

भावी अनुसन्धानका सम्भावित शीर्षकहरू

समाज र देशलाई नयाँ-नयाँ आयाम थप्ने, विकास र प्रगतिको सूत्रधार गर्ने क्रममा मानव समाज अनुसन्धानको उच्च स्थानमा छ। अतः लिम्बूभाषा र नेपाली भाषाको बारेमा विभिन्न विषयमा अध्ययन गर्न सकिने देखिन्छ। ती विषयवस्तुहरू हुन्:

क. कक्षा ७ का नेपाली भाषा र लिम्बूभाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण,

ख. कक्षा ७ का लिम्बूभाषीहरूले नेपाली सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन,

ग. कक्षा ७ का नेपाली भाषाका प्रयुक्त लिम्बूभाषाका शब्दभण्डारको अध्ययन।

यसरी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूका उक्त विविध अवस्थाको अध्ययन गर्नु आवश्यकता छ।

सन्दर्भसूची

पुस्तकहरू

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५७), *भाषा शिक्षण केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति* (तेस्रो संस्करण), काठमाडौं : विद्यालय पुस्क भण्डार ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६५), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान* (चौथो संस्करण), काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।
- गौतम, रामप्रसाद (२०६१), *प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम*, काठमाडौं : दीक्षान्त पुस्क भण्डार ।
- चेम्जोङ, इमानसिङ (२०६१), *किरात व्याकरण* (दो.सं.), ललितपुर : किरात याक्थुङ चुम्लुङ, केन्द्रीय कार्यालय ।
- जवाली, रामप्रसाद, गणेशप्रसाद भट्टराई (२०६४), *अनिवार्य नेपाली कक्षा ११*, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७१), *नेपाली किताब*, (कक्षा-७), सानोठिमी, भक्तपुर : लेखक ।
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०५०), *राष्ट्रभाषा*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- बन्धु, चूडामणि (२०५३), *भाषाविज्ञान* (सातौं संस्करण), काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- बन्धु, खेम कोइराला र रामप्रसाद गौतम (२०६५), *अनुसन्धान विधि*, काठमाडौं : दीक्षान्त प्रकाशन ।
- भट्टराई, ज्ञानेश्वर (२०५२/०५३), *बृहत् ज्ञानकोश* (परिपमार्जित दशौं संस्करण), बुटवल : लक्ष्मी पुस्तक सदन ।
- भट्टराई, डी.पी. (२०६२), *माध्यमिक नेपाली व्याकरण र अभिव्यक्ति*, काठमाडौं : न्यू हीरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५), *भाषिक अनुसन्धान विधि*, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।
- भण्डारी, पारसमणि (२०६२), *स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण*, काठमाडौं : न्यू हीरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- भण्डारी, पारसमणि (२०६८), *प्रायोगिक भाषा विज्ञान*, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि. ।
- भूसाल, केशव (२०७०), *सामान्य भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : पाठशाला पब्लिकेशन ।
- भूसाल, विश्वास र आचार्य, विष्णु (२०६९), *सामान्य भाषाविज्ञान सहायक*, काठमाडौं : स्टुडेन्टस् बुक्स प्रकाशक ।

मावो, पदम (२०६७), *प्रायोगिक लिम्बू व्याकरण*, कतार : किरात याक्थुड चुम्लुड ।
लामिछाने, यादवप्रकाश (२०५९), *सामान्य र प्रायोगिक भाषा विज्ञान तथा नेपाली भाषा*,
काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधव (२०६०), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौं :
न्यू हीरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
शर्मा, मोहनराज (२०५६), *शब्दरचना र वर्णविन्यास*, काठमाडौं : बुक सेन्टर ।
शर्मा, मोहनराज र लुइँटेल, खगेन्द्र (२०५२), *शोधविधि*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

शोधपत्रहरू

निरौला, हेतिराज (२०६७), कक्षा छमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले
पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, सुरुङ्गा भाषा : कनकाई बहुमुखी क्याम्पस ।
नेपाल, किरण (२०६९), कक्षा छमा अध्ययनरत लेप्चा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली
भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र),
सुरुङ्गा भाषा : कनकाई बहुमुखी क्याम्पस ।
नेम्वाङ, सूर्यज्योति (२०७०), लिम्बूभाषाको व्याकरण व्यवस्थाको अध्ययन, (अप्रकाशित
स्नातकोत्तर शोधपत्र), सुरुङ्गा भाषा : कनकाई बहुमुखी क्याम्पस ।
पोखरेल, जानुका (२०७२), कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यासगत त्रुटि,
(अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), सुरुङ्गा भाषा : कनकाई बहुमुखी क्याम्पस ।
बानियाँ, शेरबहादुर (२०६०), कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली
उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), कीर्तिपुर :
त्रिभुवन विश्वविद्यालय क्याम्पस ।
मिश्र, सुशीला देवी (२०५६), कक्षा पाँचमा उत्तीर्ण थारू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य
गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), ताहाचाल :
महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस ।
राई, सोना (२०७३), वान्तवा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने
त्रुटि, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), सुरुङ्गा भाषा : कनकाई बहुमुखी क्याम्पस ।

परिशिष्ट एक

कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली पदसङ्गतिगत त्रुटिसम्बन्धी परीक्षण प्रश्नावली

१. कर्ताअनुसार क्रियापदको लिङ्ग सच्याउनुहोस् :

- क) केटी लेख्छ
- ख) भाले बास्छे
- ग) राम कुद्छे ।
- घ) सीता रमाउँछ ।

२. जोडा मिलाउनुहोस् :

बहिनी	लेख्छिन् ।
घोडा	लम्कन्छ ।
उनी	खेल्छ ।
भाइ	हिनहिनाउँछ ।
हात्ती	रुन्छे ।

३. लिङ्गका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

उदाहरण: त्यसले कुट्यो = त्यसले कुटी ।

- क) भाइले लेख्यो ।
- ख) राम बारी खान्छ ।
- ग) छोरी बोलाउँछे ।
- घ) बहिनी कथा सुनाउँछिन् ।
- ङ) छात्रा पढ्छिन् ।
- च) रमेश सुतेको छ ।

४. दिइएका क्रियापदहरू राखी वाक्य बनाउनुहोस् :

खान्छ =

गाउँछ =

खेल्छ =

रोयो =

५. तलका वाक्यालाई उदाहरणका दिएभैँ एक वचनलाई बहुवचन र बहुवचनका वाक्यलाई एक वचनमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

उदाहरण: हामी घुम्न जान्छौं । = म घुम्न जान्छु ।

क) राम किताब किन्छ ।

ख) म कविता लेख्छु ।

ग) तँ गाई चराउँछस् ।

घ) प्रहरी चोर समात्छ ।

६. खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

क) हामीले लेख । (लेख, लेख्यौं)

ख) छाता ओढ्छु । (हामी, म)

ग) सरिता माला । (उन्छे, उन्छन्)

घ) घरमा बस्छ । (छोरा, छोरो)

ङ) हात्तीले खरायोलाई । (सताए, सतायो)

७. एकवचन र बहुवचन जनाउने पाँचपाँच ओटा वाक्य लेख्नुहोस् ।

एकवचन	बहुवचन

८. एकवचन र बहुवचन जनाउने पाँचपाँच ओटा क्रियापदहरू लेख्नुहोस्:

उदाहरण: हुन्छ = एकवचन

भन्छन् = बहुवचन

एकवचन	बहुवचन

९. वचन बदलेर वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

हामी:

उनीहरू:

बहिनीहरू :

तिमी :

१०. तलका क्रियापदलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

लेख्छौ :

लेख्छन् :

लेख्छिन् :

लेख्नुहुन्छ :

लेखिबक्सिन्छ :

११. तलका खाली ठाउँमा मिल्दो आदरार्थी क्रियापद लेख्नुहोस् :

क) मेरी बहिनी घरको काम

(सघाउँछ, सघाउँछिन्, सघाउनुहुन्छ)

ख) शिक्षकले पाठ

(पढाए, पढायो, पढाउनुभयो)

ग) तपाईं बजार

(जानुहुन्छ, जान्छ्यौ, जान्छौं)

ङ) तँ घुम्न

(जान्छस्, जान्छ्यौ, जान्छौं)

१२. जोडा मिलाउनुहोस् :

हजुर आउनुभयो ।

बहिनी आइबक्सियो ।

तिमी आउँछिन् ।

तपाईं आउँछौं ।

१३. वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

तँ :

उनी :

तिमी :

तपाईं :

१४. गल्ती वाक्यलाई सच्याएर कापीमा सार्नुहोस् :

क) तिमी कथा सुन्छ ।

ख) तपाईं चिठी लेख्छौ ।

ग) राम विद्यालय गए

घ) आमा भात पकाउँछ ।

१५. पदसङ्गति मिलाएर लेख्नुहोस् :

क) म पढ्दैन ।

ख) तिमीहरू धेरैबेर खेल्छ ।

ग) सुनिताले यो कुरा भन्यो ।

घ) हामी सुन्छ तिमी भन्छ ।

ङ) आज बहिनी विद्यालय आएन ।

१६. लिङ्ग बदली वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

उदाहरण: भाइ बोल्छ = बहिनी बोल्छे ।

क) भाई हिजो गयो ।

ख) भान्जा आए ।

ग) छोरी पढ्ने मन गर्दिन ।

घ) सीता घुम्न गइन् ।

१७. पुरुष बदली वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

उदाहरण: त्यसले समाचार सुनायो = मैले समाचार सुनाएँ ।

क) हामीले किाब किन्यौं ।

ख) म चिठी लेख्छु ।

ग) तँ कहिले आउँछस् ?

१८. वचन बदली वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

उदाहरण: त्यो समाचार सुन्छ = तिमीहरू समाचार सुन्छन् ।

क) म घुम्न जान्छु ।

ख) गोठालाहरू गीत गाउँछन् ।

ग) तिनीहरू बजारतिर निस्कन्छन् ।

१९. तलका वाक्यमा विशेषण-विशेष्य सङ्गति मिलाउनुहोस् :

क) छोरी कालो छ ।

ख) ठुला छोरा आयो ।

ग) सानो केटी मच्यो ।

घ) रोगी केटी आयो ।

ङ) पातलो केटी आयो ।

च) अग्ला हिमाल देखियो ।

२०. तलका वाक्यमा भेद्य-भेदक सङ्गति मिलाउनुहोस् :

क) उसका भाइ गयो ।

ख) उसको बहिनी गयो ।

ग) आफ्नो घर भत्किए ।

घ) मेरो छोरो आयो ।

२१. नामको ठाउँमा उपयुक्त सर्वनामको प्रयोग गर्नुहोस् :

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा नेपाली साहित्यका महाकवि हुन् । देवकोटाको 'मुनामदन' खण्डकाव्य निकै चर्चित छ । देवकोटाले 'सकुन्तला' र 'सुलोचना' जस्ता महाकाव्य पनि लेखेका छन् । देवकोटामा बहुमुखी प्रतिभा पाइन्छ । देवकोटालाई आशुकवि पनि भनिन्छ । देवकोटाले एक रातमा 'कुञ्जिनी' जस्तो खण्डकाव्य लेखेका छन् । नेपाली भाषा र साहित्यको श्रीवृद्धिमा देवकोटाको महत्त्वपूर्ण योगदान छ । देवकोटासँग नेपाली साहित्यका कुनै साहित्यकारको तुलना गर्न सक्दैन ।

२२. पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गी दुवै किसिमका क्रियापदलाई प्रयोग गरी आफ्नो परिवारका बारेमा पाँच वाक्य नघटाई लेख्नुहोस् ।

२३. तपाईंलाई मनपर्ने कुनै एक चित्रको १० वाक्यमा वर्णन गर्नुहोस् ।

२४. आफ्नो हालखबर उल्लेख गर्दै पोखरामा बस्नुहुने बुबालाई चिठी लेख्नुहोस् ।

२५. आफूलाई मनपर्ने शिक्षकको बानी उल्लेख गर्दै १५० शब्दमा निबन्ध लेख्नुहोस् ।

२६. साथीहरूसँग रमणीय स्थल घुम्न गएको सम्भना गर्दै उक्त दिनको दैनिकी लेख्नुहोस् ।

२७. आफूलाई मनपर्ने साथीको बानी बेहोरा उल्लेख गर्दै ६ वाक्य लेख्नुहोस् ।

परिशिष्ट : दुई

अनुसन्धान गरिएका विद्यालयहरू/विद्यार्थीहरू

सि.नं.	विद्यालय, ठेगाना	प्र.अ.
१.	सेवनसीज सेकेन्डरी स्कुल	सानबहादुर राई
२.	मेची इङ्लिस बोर्डिङ स्कुल	भीम भट्टराई
३.	श्री राष्ट्रिय रमणीय आदर्श उ.मा.वि.	कालीप्रसाद रिजाल
४.	श्री बालनिकुञ्ज मा.वि.	भीमबहादुर लिम्बू
५.	ध्रुवतारा आवासीय मा.वि.	डम्बर खड्का
६.	श्री सरस्वती मा.वि.	विश्वनाथ राजवंशी
७.	श्री जानकी मा.वि.	अगहनलाल राजवंशी

विद्यालय : सेवनसीज सेकेन्डरी स्कुल, फिलभिले

प्र.अ.: सानबहादुर राई

छात्र	छात्रा
१. फरोज सुब्बा	१. लक्ष्मी लिम्बू
२. हाडसम्बा लिम्बू	२. श्रेजा लिम्बू
	३. पारु लिम्बू
	४. आयुष्मा लिम्बू

विद्यालय : मेची इङ्लिस बोर्डिङ स्कुल, माइधार

प्र.अ.: भीम भट्टराई

छात्र	छात्रा
१. यादव लिम्बू	१. निसा चेम्जोड
२. सम्बुहाड लिम्बू	२. मुसुम माबुहाड
३. सुदिप लिम्बू	३. गायत्री लिम्बू
४. मनिक लिम्बू	४. सलिना चेम्जुङ्ग
	५. प्रसुना सुब्बा

विद्यालय : श्री राष्ट्रिय रमणीय आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालय, दुधे
प्र.अ. : कालीप्रसाद रिजाल

छात्र	छात्रा
१. सन्दिप लिम्बू	१. सिवानी योडहाङ्ग
२. सागर सुब्बा	२. सृष्ट थडगम्बा
३. सुशीहाङ्ग फेजङ्ग	३. मनिका थेवे
४. सागर योडहाङ्ग	

विद्यालय : श्री बालनिकुञ्ज माध्यमिक विद्यालय, माइधार
प्र.अ. : भीमबहादुर लिम्बू

छात्र	छात्रा
१. सिमीयन चवेगु	१. स्मृति लिम्बू
२. विलास लिम्बू	२. लुड्मा खापुङ्ग
३. मानबहादुर साँवा	३. दिपिका योडहाङ्ग
४. मनिस लिम्बू	४. अनिशा लिम्बू
५. संजोग लिम्बू	५. सचिना मावो
६. दुर्गाबहादुर चेम्जोङ्ग	६. ईशा नेम्वाङ्ग

विद्यालय : ध्रुवतारा आवासीय माध्यमिक विद्यालय, दुधे
प्र.अ. : डम्बर खड्का

छात्र	छात्रा
१. मनि कुमार लिम्बू	१. मनिशा सेरेङ्ग
२. सचिन लिम्बू	२. सामनिमा तुम्बापो
३. मन्जिल योडहाङ्ग	
४. साहिल लिम्बू	
५. विवेक बेघा	
६. सौगात लिम्बू	
७. विक्रम लिम्बू	
८. जलन लिम्बू	
९. सन्योग बेघा	

विद्यालय : श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय, पृथ्वीनगर

प्र.अ. :

छात्र	छात्रा
१. अविनाश लिम्बू २. निशान मादेन ३. प्रितन लिम्बू ४. सन्जित लिम्बू ५. धनाङ्ग लिम्बू ६. सनिर लिम्बू	१. निलिमा लिम्बू २. प्रशंसा लिम्बू ३. करुना लिम्बू ४. सलिना लिम्बू

विद्यालय : श्री जानकी माध्यमिक विद्यालय, बालुवाडी

प्र.अ. : अगहनलाल राजवंशी

छात्र	छात्रा
१. निर्जल लिम्बू २. विकल लिम्बू ३. हुकुमलाल लिम्बू	१. आकृति लिम्बू २. सरु कन्दड्वा

व्यक्तिवृत्त

नाम : मनकुमारी इदिङ्गो
जन्म : २०४३।०।२८
पिताको नाम : चन्द्रबहादुर इदिङ्गो
माताको नाम : सरमाया इदिङ्गो
स्थायी ठेगाना : कचनकवल, वडा नं. ७, भापा
सम्पर्क नं. : ९८०४९३१३९१
नागरिकता : नेपाली
धर्म : किराँत
पेशा : किसान
मातृभाषा : लिम्बूभाषा
वैवाहिक स्थिति : अविवाहित
शिक्षा:

क्र.सं.	तह	अध्ययन गरेको संस्था	बोर्ड	साल
१.	प्रवेशिका	पथरीया उ.मा.वि., कचनकवल, भापा	एस.एल.सी. नेपाल	२०६०
२.	आइ.ए.	मेची बहुमुखी क्याम्पस, भद्रपुर, भापा	त्रि.वि	२०६५
३.	स्नातक	लक्ष्मी क्याम्पस, कचनकवल, भापा	त्रि.वि.	२०६९
४.	स्नातकोत्तर	कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, भापा	त्रि.वि.	२०७४